

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2022

parlando, rubato
♩ = cca 70

* ženský hlas

1. Andro-da-ta-bo-nis, joji pha-res bu-či ke-ren, intonační posun o půltón výš
pha-res bu-či ke-ren, joji mek ma-ri-ben chu-den.

2. La-ches te hin la-ches, joji duj berš te u-ža-rel,
duj berš te u-ža-rel, joji mek ma-ri-ben chu-del. *atd.*

Romano džaniben

časopis romistických studií | 29. ročník | 1/2022

[Michael Beníšek]

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2022

Na obálce:

Notový záznam písně *Andr'oda taboris* zaznamenané J. Koudelkou – Rakúsy, asi 1964 |

Na základě terénní nahrávky zapsala K. Andršová.

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

- Kateřina Andršová
Josef Koudelka (*1938) a jeho nahrávky romských písní z šedesátých let 7
- Renata Sedláková
**Zprávy o Nás i o Nich – zpravodajský diskurz televize
veřejné služby o Romech** 27
- Michael Beníšek
Kůň, postroj a povoz ve východoužské romštině 53

RECENZNÍ ČLÁNEK

- Pavel Baloun
**Holokaust a jeho následky optikou židovských a romských rodin
mezi dějinami žen a gender history** 77

NERECENZOVANÁ ČÁST

- Anna Míšková
**Tadeusz Joachimowski – výpověď bývalého vězně koncentračního
tábora Auschwitz II-Birkenau** 91
- Jana Gáborová-Kroková
„Chcela som byť blízko Rómom.“ Rozhovor s Nelou Nezábudkovou 127

RECENZE | ANOTACE

- Karolína Ryvolová:
Špačkem tužky na manžetě (Anna Štičková) 143
- Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl, Biljana Sikimić (eds.):
Boyash Studies: Researching „Our People“ (Pavel Kubaník) 147
- Tatiana Zalahař Podolinská: *Marian Devotion Among the Roma in Slovakia:
A Post-Modern Religious Response to Marginality* (Barbora Spalová) 151

Tadeusz Joachimowski – výpověď bývalého vězně koncentračního tábora Auschwitz II-Birkenau²

Výpověď bývalého vězně koncentračního a vyhlazovacího tábora Auschwitz II-Birkenau Tadeusze Joachimowského představuje jeden z nejzásadnějších pramenů o osudu tzv. cikánského rodinného tábora v Auschwitz II-Birkenau. Vzpomínky byly zaznamenány v roce 1960 (datovány jsou k 17. 1. 1960, není známo, zda byly zaznamenány během jednoho dne) odbornou pracovnící tehdejšího Státního muzea Osvětim-Březinka³ Danutou Czech⁴ a následně samotným Joachimowskim autorizovány. Pro Danutu Czech se stala výpověď jedním z mnoha důležitých zdrojů informací pro její připravované dílo *Auschwitz Chronicle*, které popisuje den po dni události v koncentračním táboře Auschwitz na základě dochovaných pramenů (Czech 1997).

Joachimowski se narodil 25. června 1908 ve městě Żnin v Polsku.⁵ Na konci roku 1940 byl uvězněn jako politický vězeň v koncentračním táboře Auschwitz, kde

1 Autorka je historičkou v Muzeu romské kultury v Brně. E-mail: holokaust@rommuz.cz

2 Jak citovat: Míšková, A. 2022. Tadeusz Joachimowski – výpověď bývalého vězně koncentračního tábora Auschwitz II-Birkenau. *Romano džaniben* 29 (1): 91–125.

3 Dnes se tato instituce jmenuje Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (Státní muzeum Auschwitz-Birkenau v Osvětimi). V textu tuto současnou instituci označujeme zkráceným názvem Muzeum Auschwitz-Birkenau.

4 Danuta Czech (1922–2004) byla polskou badatelkou, autorkou mnoha studií na téma historie koncentračního tábora Auschwitz, včetně zmiňované obsáhlé publikace *The Auschwitz Chronicle*, která v roce 2021 vyšla také v českém jazyce jako *Kalendář událostí v KT Auschwitz v nakladatelství Academia*. Po mnoho let pracovala v Muzeu Auschwitz-Birkenau. Během druhé světové války byl její otec Stefan Czech aktivní v odboji. V dubnu 1943 byl zatčen a deportován do KT Auschwitz, následně prošel i tábory Buchenwald a Dora-Mittelbau. Válku i internaci se mu podařilo přežít a jeho osud během války měl velký vliv na rozhodnutí jeho dcery Danuty, aby přijala pozici v Muzeu Auschwitz-Birkenau v roce 1955. Jejím životním dílem se stala kronika KT Auschwitz, která má více jak tisíc stran a na základě shromážděných archivních materiálů popisuje, co se v tábore v jednotlivé dny stalo. Kronika byla vydávána po částech v *Zeszyty Oświęcimskie*, revidovaná a rozšířená verze v němčině byla vydána v roce 1989, v polštině v roce 1992 a v angličtině v roce 1999. Více o jejím životě viz <http://auschwitz.org/en/museum/news/danuta-czech-1922-2004-the-author-of-the-auschwitz-chronicle-dies-at-82,362.html> [cit. 1. 9. 2021]. Z jejího díla vychází mnoho odborných prací. Čerpal z něj mimo jiných také Ctibor Nečas. Na tomto místě je nutné připomenout též již starší knihu *Konečná stanice: Auschwitz-Birkenau* (1994) české badatelky Vlasty Kladivové, která byla sama interviewována v KT Auschwitz. Publikace Vlasty Kladivové vychází z výpovědí lidí vězněných v tomto táboře, včetně samotného Joachimowského. Kladivová jej v knize cituje, a pokud je mi známo, jedná se o nejstarší citaci tohoto pramene ve vztahu k tzv. cikánskému táboru v Auschwitz II-Birkenau v českém jazyce. Kladivová ve své práci čerpá právě z té verze Joachimowského svědectví, kterou zde v překladu otiskujeme.

5 Viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=106622 [cit. 8. 7. 2021]. Údaj o datu narození byl ověřen Radovanem Krhovským v elektronicky dostupné matriční knize narozených v polském městě Żnin.

byl od března roku 1943 písařem zpracovávajícím evidenci vězňů v tzv. cikánském rodinném táboře v Auschwitz-Birkenau, fungujícím v sekci Birkenau s označením B IIe od jara 1943 do léta 1944. Podle své výpovědi měl také důležitou roli v povstání v tzv. cikánském táboře 16. května 1944.⁶ Krátce před zničením tzv. cikánského tábora v červenci 1944 se mu podařilo ukrást, a tím zachránit dvě hlavní evidenční knihy,⁷ které společně s Ireneuszem Pietrzykiem⁸ a Henrykem Porebskim⁹ zabalil do kusů mužského oblečení a spolu je uložili do zinkového kyblíku s dřevěným poklopem. Kyblík s evidenčními knihami tito tři vězni zakopali v tzv. cikánském táboře

Tadeusz Joachimowski. Přetištěno se svolením Muzea Auschwitz-Birkenau.

poblíž plotu. Dne 13. ledna 1949 jej vykopali. Knihy byly velmi mokré, takže jejich první stránky byly poškozené a nečitelné. Jsou nadále velmi zásadním zdrojem informací o Romech a Sintech vězněných v Auschwitz II-Birkenau. Evidence však není úplná – nelze ji považovat za naprosto přesný zdroj informací, jelikož i kvůli stavu dochování nejsou čitelné záznamy o prvních lidech, kteří byli v tzv. cikánském táboře uvězněni, stejně tak tam není zaneseno přibližně 1 700 polských Romů z Białystoku, kteří v táboře nikdy nebyli evidováni, neboť byli kvůli podezření z nakažení tyfem posláni rovnou do plynových komor.¹⁰

Po konci války se Joachimowski usadil v Krakově jako obchodník. V roce 1968 svědčil u Okresní komise pro vyšetřování nacistických zločinů v Krakově.¹¹

6 O povstání viz dále ve výpovědi Joachimowského, zde připomenu článek Romani Roseho z roku 2004, publikovaný u příležitosti 60. výročí tohoto povstání – http://www.imdialog.org/md2004/03/0304_11.htm [cit. 22. 4. 2021]. Některými odborníky je rozporována samotná skutečnost, že v tomto tzv. cikánském táboře nějaké povstání proběhlo, případně jeho datace (o tomto více v poznámkách dále). Jako pramen k popsání uvedené události použila Joachimowského výpověď také již zmíněná historička Vlasta Kladivová (1994).

7 V roce 1993 je Muzeum Auschwitz-Birkenau vydalo pod názvem *Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz - Birkenau* (Pamětní kniha. Sintové a Romové v koncentračním táboře Osvětim-Březinka). Publikace obsahuje téměř 21 000 jmen zde vězněných Romů a Sintů z celé Evropy, z nichž většina v táboře zahynula. O tom, jak byly knihy zachráněny, více například viz web Muzea Auschwitz-Birkenau: <http://23874-1-d9f733-01.services.oktawave.com/en/museum/about-the-available-data/sinti-and-roma> [cit. 27. 10. 2021].

8 Ireneusz Pietrzyk (nar. 11. 3. 1913, Varšava, věz. č. 1761). Do tábora byl transportován 15. 8. 1940. V roce 1944 byl transportován z Auschwitz, přežil. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=178289 [cit. 19. 2. 2021].

9 Henryk Porebski (nar. 1. 7. 1911, Solka, Rumunsko, věz. č. 5805). V evidenci uveden jako úředník. https://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=183535 [cit. 17. 4. 2022].

10 Tuto událost popisuje Joachimowski ve svých pamětech, viz dále.

11 Klee (2013: 199–200).

V archivu Státního muzea Auschwitz-Birkenau se nachází více písemností, které se váží k osobě Tadeusze Joachimowského. Kromě zde zveřejněného svědectví z roku 1960 se jedná o: jednostránkovou výpověď v němčině z roku 1959, která se týkala různých vražd spáchaných příslušníky SS v táboře; fragmenty vzpomínek, ze kterých chtěl zjevně Joachimowski sestavit vzpomínkovou knihu, která však nikdy nebyla dokončena a vydána; a dále pak o krátký dodatek jeho odpovědí na pokládané dotazy (o tzv. cikánském táboře se zde nezmiňuje) a o popis B IIe z roku 1970, kde mluví o „nepovedeném pokusu zabít Cikány v plynových komorách“, a kde také zmiňuje, že o této události již vypovídal dříve. Žádná z těchto výpovědí nebyla nikdy v plné délce přeložena do českého jazyka, a pokud je mi známo, nebyly celistvě přeloženy ani do anglického jazyka.¹² Na tento fakt jsem narazila při práci na přípravě knihy *To jsou těžké vzpomínky – II. svazek*¹³ a požádala svého kolegu Radovana Krhovského z Muzea romské kultury, jinak vedoucího památníku Hodonín u Kunštátu, který oplývá znalostí polštiny, o překlad pro účely připravované knihy. Jelikož v ní bude ale tato výpověď rozdělena do různých tematických celků, a tím také prezentována pouze výběrově, rozhodli jsme se využít příležitosti a komentovaný překlad originální výpovědi T. Joachimowského z r. 1960 uveřejnit v plném rozsahu, aby mohl dále posloužit badatelům a rozšiřovat znalosti o osudu tzv. cikánského tábora. Originál výpovědi je uložen v archivu Státního muzea Auschwitz-Birkenau.¹⁴ Jeho pracovníkům, zvláště pak panu dr. Wojciechu Płosovi, děkujeme za laskavé poskytnutí kopií tohoto dokumentu a svolení jeho text přeložit a publikovat, stejně tak za svolení s publikací scanů vybraných částí tohoto svědectví.

Anna Mišková

12 Na různých místech je možné najít jen úryvky z Joachimowského výpovědi, jako například na stránkách Muzea Auschwitz-Birkenau (<http://auschwitz.org/en/museum/about-the-available-data/memories/sinti-and-roma-memories/>), či v katalogu tamní expozice věnované osudům Romů a Sintů (Rose 2009: 288–289). Nepodařilo se mi však dohledat, že by byla některá z Joachimowského výpovědí publikována kompletně, ať již v polském originále, či v překladu.

13 V roce 2002 vydalo Muzeum romské kultury DVD se vzpomínkami pamětníků na tzv. cikánské tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu a také na věznění v KT Auschwitz-Birkenau. Na to navázalo CD tematických písní a v roce 2021 publikace stejnojmenné knihy Jany Horváthové „... to jsou těžké vzpomínky“, resp. její první svazek, který obsahuje vzpomínky romských pamětníků na život před druhou světovou válkou, a dále pak na internaci v protektorátních tzv. cikánských táborech. Kniha dále obsahuje také úvodní kapitoly k jednotlivým částem a rozsáhlý poznámkový aparát, včetně medailonků jednotlivých pamětníků, kterých je v knize více než sedmdesát. V současné době se připravuje k vydání druhý svazek, který bude obsahovat vzpomínky přeživších Romů a Sintů na internaci v táborech mimo Protektorát Čechy a Morava.

14 Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau v Osvětimi, Zespół Oświadczenia, sv. 13, s. 56–80, výpověď Tadeusze Joachimowského, 1960.

Poznámka překladatele

Text jsem se pokoušel přeložit tak, aby byl co nejvěrnější polskému originálu. Především je patrné, že jde o zapsané svědectví, nikoli o literární dílo – zejména se to projevuje častým opakováním a důrazným ujišťováním se ohledně toho, kdo je jaký vězeň, kdo je jaké národnosti, kdo má jakou funkci, v jaké části tábora se co odehrává. Tam, kde používá Joachimowski slova německá či tzv. „Lagersprache“, ponechávám tato slova v původním znění a v komentáři uvádím jejich význam, tam kde je píše polsky, je překládám do češtiny. Joachimowski také používá k označení etnicity vždy slovo „Cikán, cikánský“ atd. a takto tato slova vždy překládám.

U místních názvů používám české varianty jen tam, kde se opravdu často používají – Osvětim, Březinka, Krakov, Varšava atp. Naopak polský název používám tam, kde sice existuje česká varianta, ale může být zmatečná – tj. např. nepoužívám Bělostok, ale Białystok atp.

Radovan Krhovský

Poznámka redakce

Při přetištění překladu výpovědi T. Joachimowského jsme usilovali o maximální zachování autenticity původního dokumentu (zápisu výpovědi). Výpověď T. Joachimowského (datovaná 17. 1. 1960) má celkem 22 stran psaných strojopisem, na několika místech se v textu objevují ručně psané vpisky. Mezi strany 3 a 4 je vložen plánec tzv. cikánského tábora v B IIe (se svolením Muzea Auschwitz-Birkenau přetiskujeme na s. 113–117, spolu s první stranou originálu a těmi stránkami, kde Joachimowski popisuje události z května 1944).

Za Joachimowského výpovědi následuje jedna strana komentářů, které k výpovědi s téměř ročním odstupem od jejího zaznamenání učinila Danuta Czech (komentářová stránka je datovaná 21. 11. 1960, originál přetištěn na s. 118). Komentáře jsou směřované ke konkrétním místům v textu, na které D. Czech odkazuje uvedením konkrétního čísla strany dle původního číslování Joachimowského výpovědi. Pro přehlednost těchto odkazů do textu komentářů v českém překladu doplňujeme v poznámce pod čarou konkrétní čísla stran českého překladu Joachimowského výpovědi, tak jak je zde uveden. V textu výpovědi ovšem značíme i konce jednotlivých stran původního dokumentu, přičemž zde odkazujeme na originální číslování dokumentu, nikoli na pozdější foliaci (v originále první strana nečíslována, foliována z obou stran jako č. 56–57; další strany výpovědi v originálním dokumentu číslovány průběžně 2–22, foliováno jako č. 58–79; vložený plánec tábora je v tomto původním dokumentu bez označení čísla strany, foliován jako č. 60; původně nečíslovaná strana s komentáři D. Czech následující za výpovědí je foliována jako č. 80).

Co se týče rukopisných vpisků v originále – v původním dokumentu uvedených tužkou a modrým inkoustem, přičemž není uvedeno, kdo je jejich autorem, ani ze kdy pocházejí – jsou trojího druhu: i) poznámky opravující původní tvrzení; ii)

doplněná jména, čísla či další údaje; iii) opravy překlepů. V textu překladu značíme první dva typy oprav. Tyto redakční zásahy uvádíme v hranatých závorkách.

Ve strojopise původní výpovědi byly umístěny také dvě poznámky pod čarou (značeny 1 a 2). V textu je umísťujeme u spodního okraje stránek, oddělené linkou. Zachováváme také původní formátování celého textu, co se týče odsazování jednotlivých částí textu od sebe.

V původním polském textu jsou dále průběžně (ovšem ne úplně konzistentně) používané uvozovky u slov pocházejících z „Lagersprache“ (viz poznámka překladatele výše), ale i u dalších výrazů z táborového/nacistického, resp. dobového diskurzu (viz například slova jako likvidace atp.). V českém překladu toto použití uvozovek zachováváme, a to včetně původních nekonzistencí.

Tadeusz Joachimowski

bývalý vězeň koncentračního tábora v Osvětimi

č. 3720¹⁵

[ručně psaná poznámka tužkou: (nečitelné) v Osvětimi]

Výpověď

V březnu roku 1943 jsem byl „Schreiberem“¹⁶ v bloku 22a v mateřském táboře v Osvětimi.¹⁷ Z titulu plnění této funkce jsem byl často zván k sepisování nově přivezených vězňů, tzv. „Zugangů“.¹⁸ Vyplňoval jsem tehdy personální karty příchozích vězňů, které byly následně předávány politickému oddělení a do hlavní kanceláře.

Kolem 20. března 1943 jsem byl povolán do Schreibstube¹⁹, kde mi Rappportschreiber,²⁰ vězeň Hermann Diestel,²¹ oznámil, že jsem odvelen do „Zigeunerlageru“²² v Březince²³ za účelem zhotovení evidence Cikánů.

15 Viz databáze vězňů na stránkách Muzea Auschwitz-Birkenau: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=106622 [cit. 19. 2. 2021].

Základní informace k bývalým vězňům, které jsou dále uváděny v poznámkách pod čarou, jsou čerpány z databáze vězňů na stránkách Muzea Auschwitz-Birkenau, pokud není uvedeno jinak. V případě, že u záznamu je fotografie, je uveden odkaz.

16 Tj. písařem – pozn. překl.

17 Joachimowski tím myslí Auschwitz I, hlavní tábor tohoto táborového komplexu (dalšími byly tábory Auschwitz II-Birkenau a Auschwitz III-Monowitz-Buna).

18 Vězeň, který nově přibyl do tábora – pozn. překl.

19 Kancelář písaře, písárna – pozn. překl.

20 Písař hlášení, tedy písař, který byl odpovědný za hlášení o stavu vězňů – pozn. překl.

21 Hermann Diestel (nar. 9. 8. 1898, Berlín, věz. č. 3259). Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=57561 [cit. 19. 2. 2021].

22 Tzv. cikánský rodinný tábor, jednalo se o úsek B IIe v koncentračním a vyhlazovacím táboře Auschwitz II-Birkenau. První Romové do něj byli přivezeni transportem 26. 2. 1943 (Nečas 1999: 121–172).

23 Březinka (polsky *Brzezinka*) je český název vesnice v jižním Polsku, která se nacházela přibližně tři kilometry od města Osvětim. Pro pobočku koncentračního tábora Auschwitz byl a je používán německý název Birkenau. Jeho výstavba byla zahájena v říjnu 1941 právě na území obce Březinka, jejíž obyvatelstvo bylo dříve toho roku vysídleno.

Společně se mnou byl odvelen vězeň č. 231 Kazimerz Sichrawa²⁴ a ještě jeden, jehož jméno si již nepamatuji. Odvedli nás do „Zigeunerlageru“ v Březince, který se nacházel na úseku B IIe.

Po cikánském táboře nás provedl vězeň (Polák) Roman Frankiewicz,²⁵ který tam měl funkci „Rapportschreibera“. Jeho pomocníkem byl vězeň (Polák) Ireneusz Pietrzyk.

Cikánský tábor byl táborem rodinným, nacházel se právě ve fázi vzniku. V táboře bylo už více než 10 000 Cikánů – mužů, žen a dětí. Umístění byli v blocích se sudými čísly od č. 4 do č. 22 (nacházely se po pravé straně tábora). V blocích 20 a 22 byli polští Cikáni z Białystoku. Bloky, v nichž byli umístěni, byly izolované – tzn. měli zakázáno je opouštět. Rapportschreiber Frankiewicz nás informoval o tom, že tito Cikáni nebudou evidováni. Zmínil při tom, že jsou nakaženi tyfem. [konec 1. strany]

Během 3 dní jsme provedli evidenci více než 10 000 Cikánů. Práci jsme každý den začínali po ranním apelu a končili ji před večerním apelem, tj. před 17. hodinou. Soupis jsme prováděli postupně podle ubytovacích bloků. Pracovali jsme venku. Stoly, u nichž jsme při sepisování seděli, byly postupně stavěny před jednotlivé bloky. Všichni Cikáni, kromě těch přivezených z Białystoku, stáli před svými ubytovacími bloky od ranního apelu až do večerního.

Postupně přicházejícím Cikánům jsme vystavovali evidenční karty a ptali jsme se jich na: příjmení a jméno, táborové číslo (které měli vytetované na levém předloktí¹),²⁶ datum narození, profesi, odkud přijeli, členy rodiny, zda měli člena rodiny ve „Wehrmachtu“, zda mají vojenské vyznamenání. Vypisování karet trvalo 3 dny.²⁷

¹ Cikáni byli tetováni v „Sauně“ ihned po příjezdu do tábora. Číselná řada pro označení Cikánů začínala od Z 1, Cikánek také od Z 1.

²⁴ Kazimierz Sichrawa (nar. 1. 3. 1901, věz. č. 231), v táborové evidenci uveden jako advokát, což bylo jeho povolání ještě na svobodě. Podle evidence byl transportován do tábora 14. 6. 1940, tedy vůbec prvním transportem polských vězňů, a uvěznění přežil.

²⁵ Roman Frankiewicz (nar. 4. 8. 1905, Zgierz, věz. č. 9430). Dle evidence dříve pracoval jako novinář. Dne 1. 2. 1944 byl poslán k trestnému oddílu „Strafkompanie“ (vězni přidělení do trestného oddílu dostávali často těžkou práci navíc, například v dolech, pracovali delší čas než ostatní vězni, měli kratší přestávky a dostávali méně jídla) do Birkenau na dobu čtyř měsíců (Czech 1997: 579).

²⁶ Číselná řada pro označení mužských vězňů tábora v B IIe pokračovala do Z-10097, vězenkyň do Z-10849 (Czech 1997: 339).

²⁷ Lidé z transportů byli dále zapisováni do evidenčních knih, které obsahovaly kompletní záznam o dané osobě: jméno, příjmení, národnost, datum a místo narození, datum příchodu do tábora, adresu (často se nevyplňovala). V sekci komentáře pak bylo zaznamenáno, pokud byl vězeň transportován do dalšího tábora a kdy, případně datum úmrtí. U některých je uvedena zkratka „SB“, tedy „Sonderbehandlung“, což znamenalo „speciální zacházení“: tedy, že bylo zamýšleno jejich usmrcení (Czech 1997: 339).

Cikáni přijížděli do tábora s celým svým majetkem. Nic jim nebylo zabavováno.²⁸ V táboře chodili ve svém oděvu. Vlasy jim nebyly stříhány.²⁹ V táboře stálo velmi mnoho cikánských vozů.

Během našeho pobytu v cikánském táboře jsme nocovali v bloku 2 ve světnici blokového.

Třetí den po našem příchodu do cikánského tábora byla po večerním apelu nařízena „Lagersperre“³⁰ a všichni Cikáni z bloků 20 a 22 – muži, ženy a děti – byli odvedeni „k odvšivení“. Byli přesunuti do plynových komor, kde byli zabiti plynem. Bylo jich kolem 1 700. Nebyli zapsáni do táborové evidence. V evidenčních knihách cikánského tábora nefigurují.³¹

Po zhotovení evidenčních karet jsme se znovu vrátili do mateřského tábora v Osvětimi.

V souvislosti se zatčením a uvězněním Reinharda Wienholda³² (RD³³, BV³⁴ č. 15 174), blokového na bloku č. 22a, Waltera Walter-[konec strany 2]-scheida³⁵ (RD, BV č. 15476 – kápo jatek) a Franze Fichtingera³⁶ (RD, BV č. 15 473 – kápo koželužny) v bunkru bloku 11, jsem byl dne 30. března zatčen a taktéž uvězněn v bunkru bloku 11 jako blokový „schreiber“. Z Poláků byli v bunkru uvězněni Antoni Krążek³⁷ a Jan Liwacz.³⁸

28 Podle dostupných záznamů si majetek, který si dovezli, mohli vězni u sebe ponechat, ale vzhledem k zacházení s vězni při transportech nešlo o majetek nijak rozsáhlý. O majetku Romů zabaveném nacisty více viz Lhotka (2003).

29 Vzhledem k tomu, že mnozí ze zde uvězněných Romů byli do KT AII-B převezeni z jiných táborů (např. z protektorátních tzv. cikánských táborů v Letech u Písku či v Hodoníně u Kunštátu), měli již vlasy ostříhány. Podle Kladiwové se v AII-B začaly vězňům vlasy stříhat při jejich příchodu do tábora od jara 1944 (Kladiwová 994: 41).

30 Zákaz vycházení z bloků v celém táboře, zde myšleno v tzv. cikánském táboře v úseku B IIe – pozn. překl.

31 Jednalo se o již Joachimowskim zmíněnou skupinu Romů z Białystoku.

32 Reinhard Georg Wienhold (nar. 25. 2. 1916, Danzig, věz. č. 15174). Zemřel v Auschwitz 28. 3. 1943. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&cok=osoba&cid_osoba=248187 [cit. 21. 3. 2021].

33 *Reichsdeutsche* – říšský Němec – pozn. překl.

34 *Berufsverbrecher* – kriminální zločinec, doslova zločinec z povolání – pozn. překl.

35 Walter Walterscheid (nar. 25. 4. 1908, Wittenberge, věz. č. 15476). Zemřel v Auschwitz 23. 3. 1943. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&cok=osoba&cid_osoba=241773 [cit. 21. 3. 2021].

36 Franz Johann Fichtinger (nar. 20. 10. 1910, Mildorf, věz. č. 15473). Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&cok=osoba&cid_osoba=67287 [cit. 21. 3. 2021].

37 Antoni Krążek (nar. 25. 8. 1912, Kielce, věz. č. 13084). Před uvězněním pracoval jako úředník. Do tábora byl přivezen 5. 4. 1941, v roce 1944 byl transportován do koncentračního tábora Flossenbürg, následně pak do koncentračního tábora Buchenwald, kde byl osvobozen. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&cok=osoba&cid_osoba=129023 [cit. 21. 3. 2021].

38 Jan Liwacz (nar. 4. 10. 1898, Dukla, věz. č. 1010). Do tábora byl transportován 20. 6. 1940, pracoval zde v komandu zámečníků, v roce 1944 byl transportován do koncentračního tábora Mauthausen, přežil. Byl uměleckým kovářem a vytvořil nechvalně proslulý nápis „*Arbeit macht frei*“ nad hlavní bránou tábora Auschwitz I. O autorství nápisu např. viz <http://auschwitz.org/en/museum/news/the-original-arbeit-macht-frei-inscription-is-back-in-place-at-the-auschwitz-gate,91.html> [cit. 27. 10. 2021].

Vězni Wienhold, Walterscheid a Fichtinger se připravovali na útěk. Na střeše bloku 22a bylo nalezeno civilní oblečení, které si tam schovali. „Prásknul“ [uvozovky dopsány ručně modrým inkoustem] je německý vězeň.³⁹

Nás Poláky uvěznili v bunkru, aby z nás dostali informace o připravovaném útěku. I když jsem o jejich přípravách zaslechl, během výslechů jsem toto neprozradil, protože to by současně znamenalo vynesení rozsudku smrti nade mnou samým.

Z bunkru bloku 11 jsem byl do tábora propuštěn dne 13. dubna. Kolegové Krążek a Liwacz byli propuštěni později.

Kolem 20. dubna jsem byl natrvalo přemístěn do cikánského tábora. Společně se mnou byl přemístěn Kazimierz Sichrawa. V cikánském táboře jsem pracoval ve „Schreibstube“.

V březnu 1944 byl kolega Frankiewicz umístěn do „Strafkompanie“². Tehdy jsem se stal „Rapportschreiberem“. [Ručně psaná poznámka modrým inkoustem: 1. 2. 44.]

Cikánský tábor (B IIe) hraničil ze západní strany s nemocničním táborem (B IIf) a z východní strany s mužským táborem (B IIId).⁴⁰ Byl postaven stejně jako tábor B IIId. Vstupní brána byla umístěna v oplocení z ostnatých drátů (které byly pod proudem vysokého napětí) na straně cesty, která oddělovala Bauabschnitt⁴¹ II od Bauabschnitt III (tzv. Mexiko).⁴² Po pravé straně vstupní brány vně oplocení stál dřevěný barák, v němž sídlily „Blockführerstube“⁴³ a kanceláře politického oddělení.⁴⁴ V kanceláři politického oddělení úřadovali [konec strany 3] esesmani: Broad,⁴⁵ Lachmann a Hoffmann.

2 Frankiewicz se následně dostal do nemocničního tábora B IIf. Později odjel s komandem „Bauzug“. Zemřel během bombardování. [Ručně psaná poznámka modrým inkoustem: 1. 2. 44 umístěn v SK – č. 9430.]

39 V evidenci vězňů je uvedeno, že Reinhold Wienhold, Walter Walterscheid a Franz byli dovedeni do bunkru Bloku 11, protože shromáždili a pašovali zlato. Weinhold a Walterscheid spáchali sebevraždu během doby výslechů: Walterscheid se otrávil v místnosti strážní na bloku 11, Weinhold se oběsil ve své cele. Jejich datum úmrtí nebylo zaneseno do registru bunkru, protože vedení tábora si prý přálo, aby incident zůstal veřejným tajemstvím. Fichtinger byl uvězněn v bunkru do 22. května a poté byl přidělen k trestnému oddílu (Czech 1997: 359).

40 Sekce B IIf byla otevřena v červenci 1943, sestávala se ze 17 dřevěných baráků a umývárny s latrínou. Baráky sloužily k ubytování nemocných vězňů, k operacím a k izolaci vězňů nakažených infekčními chorobami. Sekce B IIId byla otevřena ve stejném čase a sloužila k uvěznění mužských vězňů různých národností. Více viz <http://auschwitz.org/en/history/auschwitz-ii/the-organizational-structure> [cit. 27. 10. 2021].

41 Tzv. stavební úsek – pozn. překl.

42 Nikdy nedokončená část B III v táboře Auschwitz-Birkenau. V jednom jejím úseku byly internovány maďarské ženy (Nečas 1999: 122).

43 Kancelář sloužící pro jednotlivé vedoucí bloků z řad SS, jejichž hlavní funkcí byla kontrola vězňů opouštějících tábor a následně se do něj vracejících. Šlo o kontrolu zejména početní, ale také fyzickou, kterou se Tito vedoucí snažili zabránit pronášení nepovolených věcí.

44 Jednalo se o jedno ze sedmi oddělení organizační struktury koncentračního tábora, přičemž společně s táborovou administrativou šlo o jedno ze zásadních oddělení, které mělo vliv na chod celého tábora. Vedoucí politického oddělení se zodpovídal veliteli tábora a RSHA (Hlavnímu říšskému bezpečnostnímu úřadu) a vykonával jejich rozkazy. Politické oddělení se zabývalo kromě jiného například i přijímáním a propouštěním vězňů, udržováním osobní dokumentace a identifikací vězňů, správou krematorií, dohledem nad likvidací Židů, bojem s odbojem uvnitř tábora ad. Více viz <http://auschwitz.org/en/history/the-ss-garrison/the-organizational-structure-of-auschwitz-concentration-camp> [cit. 31. 8. 2021].

45 Více viz dále, pozn. 92.

Tábor byl rozdělen ulicí. Po obou stranách ulice proti sobě stálo 19 baráků (celkem 38 baráků). Ve 32 barácích bydleli Cikáni. Ubytovací baráky, nazývané bloky, byly zděné [tužkou tato dvě slova podtržena, za nimi dopsán otazník a komentář: Ne].⁴⁶ Po pravé straně ulice bylo číslování sudé, od 2 do 32, po levé liché, od 1 do 31.

Ve 3 barácích se nacházely umývárny, ve dvou záchody a v jednom „Sauna“, tj. lázeň.⁴⁷

Baráky s umývárnami stály na levé straně ulice; jeden mezi bloky 11 a 13; druhý a třetí na konci obytného tábora za blokem 31.

„Sauna“ se nacházela po pravé straně ulice za blokem 32, avšak jeden barák se záchody stál mezi blokem 12 a 14, druhý na konci tábora za „Saunou“.

Kromě toho se v cikánském táboře nacházely 2 kuchyně, taktéž položené naproti sobě. Kuchyně na pravé straně (stojící podél oplocení) sousedila s táborem B II^f; pracovali v ní muži – Cikáni. Funkci kápa tam vykonával vězeň (Polák) Antoni Urbański.⁴⁸

Kuchyně po levé straně (taktéž stojící podél oplocení) sousedila s kuchyní tábora B II^d. Pracovaly v ní ženy – Cikánky. Funkci kápa tam vykonával vězeň (Polák) Jan Bromilski⁴⁹ a vězeň (Polák) Józef Pazdro.⁵⁰

(Levá strana – číslování bloků lichými čísly)

V bloku 1 byl umístěn sklad s potravinami. Skladníky byli postupně následující vězňové (Poláci): Ireneusz Pietrzyk, Alfred Zabielski,⁵¹ Alfred Włodarczyk⁵² a Adam Marcysiak⁵³. Za potravinovým skladem bydlely Cikánky pracující v kuchyni a polské vězeňkyně pracující v kanceláři „Arbeitseinsatz“.⁵⁴

46 Jak uvádí Kladivová (1994: 31), bloky byly dřevěné, stejně jako v celém úseku B II.

47 Šlo o místo, kam byli přivedeni vězni při příchodu do tábora, zde se museli vězni svléct, byli nuceni podstoupit desinfekci, tetování čísla a registraci. Je to obecně popisováno jako místo, kde probíhala dehumanizace vězňů.

48 Antoni Urbański (nar. 13. 1. 1917, Żywiec, věz. č. 3629). Dříve pracoval jako lékař. Do tábora byl transportován 30. 8. 1940. Dle evidence v táboře vykonával také funkci kápa. Byl transportován do koncentračního tábora Mauthausen, kde byl osvobozen. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=236097 [cit. 21. 3. 2021].

49 Jan Bromilski (nar. 24. 12. 1902, Medyka, věz. č. 1040). Do tábora byl transportován 20. 6. 1940, byl evakuován do koncentračního tábora Mauthausen, kde byl osvobozen.

50 Józef Pazdro (nar. 28. 6. 1912, Dębica, věz. č. 47). Do tábora byl transportován 14. 6. 1940, v roce 1944 byl transportován do koncentračního tábora Buchenwald, přežil. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=175184 [cit. 21. 3. 2021].

51 Alfred Zabielski (nar. 22. 8. 1913, Kolmar, věz. č. 20779). Do tábora byl transportován 14. 9. 1941, v táboře pracoval jako účetní. V roce 1944 byl transportován do koncentračního tábora Buchenwald. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=255897 [cit. 21. 2. 2021].

52 Alfred Włodarczyk (nar. 12. 4. 1920, Chorzów, věz. č. 1349). Do tábora byl transportován 18. 7. 1940, následně byl transportován do Buchenwaldu (věz. č. 30419), zavražděn.

53 Adam Marcysiak (nar. 14. 9. 1916, věz. č. 88164). Dle evidence pracoval v táboře jako cukrář, v roce 1944 byl transportován do Buchenwaldu, válku přežil.

54 Kancelář, která měla na starost rozdělování vězňů do pracovních komand a jejich evidenci – pozn. překl.

V bloku 3 byl umístěn sklad šatstva. Funkci kápa tam vykonával Cikán – Józef Weiss,⁵⁵ bývalý voják „Wehrmachtu“, který měl [konec strany 4] asi 8 vojenských vyznamenání (z druhé světové války).

Bloky 5 až 27 byly obytné bloky.

V bloku 7 vykonával funkci blokového vězeň (Němec) (BV) Erich Bruchwalski.⁵⁶

V blocích 29 a 31 byla umístěna „Kindergarten“.⁵⁷

V době mého opětovného příchodu do cikánského tábora byl „Kindergarten“ ve fázi vzniku. V baráku umývárny za „Kindergarten“ byla umístěna „Effektenkammer“.⁵⁸

(Pravá strana – číslování bloků sudými čísly)

V bloku 2 byly umístěny po levé straně od vchodu – kancelář hlavního úřadu; po pravé straně kancelář „Arbeitseinsatz“. Za kanceláři bydleli Cikáni pracující v kuchyni. V zadní části bloku se nacházela kantýna.⁵⁹

Bloky 4 až 22 (sudé) byly obytné bloky. Funkci blokových vykonávali:

v bloku 4 vězeň (Polák) Karol Hoffman,

v bloku 8 vězeň (Polák) BV – jméno Paul,

v bloku 10 Cikán Paul Winter (bývalý četař Wehrmachtu; bojoval na Krétě a na Krymu; měl vojenská vyznamenání),

v bloku 12 Cikán Erich Wagner,

v bloku 14 vězeň (Němec) BV – Fritz Lücker (ostatní si nepamatuji).⁶⁰

V blocích 24 až 32 byla umístěna táborová nemocnice „Krankenbau“. Funkci „Lagerältestera Krankenbau“⁶¹ vykonával politický vězeň Franz Gralla.⁶²

55 Josef Weiss (nar. 9. 5. 1928, Nesben, č. Z-1668).

56 Nepodařilo se jej identifikovat.

57 Mateřská škola. Mezi přibližně 11 tisíci dětmi, které prošly táborem, bylo přibližně 9,5 tisíce ve věku do 15 let, přičemž 378 dětí se přímo v táboře narodilo. V létě 1943 byla z nařízení Josefa Mengeleho zřízena v sekci B IIe školka, kam byly malé děti vězněné právě v tzv. cikánském táboře odkládány přes den, aby jejich rodiče mohli jít na práci. Mengele na těchto dětech prováděl své pseudolékařské experimenty. Ve školce měly k dispozici například i hřiště. Katastrofální hygienické podmínky brzy vedly k rozšíření infekčních nemocí, včetně tyfu. Více viz <http://auschwitz.org/en/history/fate-of-children/roma-children> [cit. 1. 8. 2021]. U termínu "Kindergarten" je v českém překladu respektované dvojí používání rodu podle původního polského originálu, kde na některých místech T. Joachimowski přebírá rod používaný v němčině a jinde jej upravuje dle polského úzu.

58 Sklad věcí odebraných nově přichozím vězňům – pozn. překl.

59 Kantýna, kde si vězni mohli zakoupit jídlo navíc, byla v rukách polských vězňů. Prodávalo se v ní za říšskoněmecké marky, které si vězni mohli opatřit například prodejem svého majetku a zlata. Pro většinu vězňů však bylo nemožné si v kantýně něco zakoupit, toto privilegium patřilo primárně vězňům, kteří se podíleli na táborové samosprávě – kápům – nebo například těm, kteří hráli v táborovém orchestru či trvale pracovali v táborových kuchyních (Nečas 1999: 160).

60 Další informace o těchto lidech nebylo možné dohledat.

61 Starší vězeňská nemocnice, nejvyšší vězeňská funkce v rámci vězeňské nemocnice.

62 Franciszek Grala (nar. 2. 10. 1905, Gliwice, věz. č. 21938). Do tábora byl transportován 24. 10. 1941, pracoval jako vězeňský lékař. V lednu roku 1944 dostal za úkol vést tzv. tréninkový kurz v hlavním táboře zaměřený na tyfovou epidemii (Czech 1997: 571).

V „Sauně“ byla pracovní SS-Hauptsturmführerem doktor Mengeleho⁶³, v níž prováděl výzkumy na dvojčatech.

V kanceláři tábora z Cikánek pracovaly: Hilli Weiss,⁶⁴ Loti Weiss,⁶⁵ Rosa Winter,⁶⁶ Lili Bymar.⁶⁷

V době mého opětovného příchodu do cikánského [konec strany 5] tábora v něm vykonávali funkce:

„Lagerführera“⁶⁸ – SS-Hauptscharführer Palitzsch,⁶⁹

„Rapportführera“⁷⁰ – SS-Oberscharführer Plagge,⁷¹

„Lagerältestera“⁷² – vězeň (Němec) BV – Bruno Brodniewicz⁷³ č. 1,

„Rapportschreibera“ – vězeň (Polák) – Roman Frankiewicz.

Brodniewicz byl „Lagerältesterem“ do 7. června 1943. Po něm funkci postupně vykonávali: (Polák) Siwy, (Polák) Józef Polak, (Němec) BV Günther Körlin⁷⁴ č. 3224.

Mezi Körlinem a Lagerführerem Palitzschem vznikla rivalita o pozornost vězeňkyně – Polky, která pracovala v „Kindergartenu“. Jistého večera přijel Palitzsch do cikánského tábora a vydal se do bloku „Kindergarten“, v němž

63 Josef Mengele (nar. 16. 3. 1911, Günzburg, Německo). V táboře nejprve pracoval jako lékař přímo v tzv. cikánském táboře. Mengele se proslavil krutými a nelidskými pokusy na věznicích. Zemřel 7. února 1979 v Brazílii. Více viz <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/josef-mengele%20> [cit. 21. 3. 2021].

64 Hilli Weiss (nar. 6. 8. 1918, Berlín, věz. č. Z-4609).

65 Jediná známá vězeňkyně se jménem Klotilde Weiss (nar. 22. 2. 1886, Skalicz) byla zavražděna údajně již 30. 5. 1942. Pokud je záznam správný, nemohla tato vězeňkyně být onou Loti Weiss pracující v kanceláři tzv. „cikánského“ tábora.

66 Neidentifikována. V evidenci se nachází celkem pět záznamů pod jménem Rosa Winter. Bez dalších informací, které nejsou dostupné, nelze zde jmenovanou Rosu Winter přesně identifikovat.

67 Neidentifikována. Nikdo tohoto jména se v dochované evidenci nenachází.

68 Velitel tábora vězňů, důstojník SS. Každý tábor/úsek měl svého velitele – pozn. překl.

69 Gerhard Palitzsch (nar. 17. 6. 1913, Grossopitz), byl u vzniku koncentračního tábora Auschwitz. Velitel Auschwitz Rudolf Höss i další svědci jej popisovali jako mimořádně krutého člověka, který byl pověstný popravami, včetně dětí. Za poměr s židovskou vězeňkyní byl vyšetřován v roce 1943 a přeložen krátce do bunkru, následně byl převelen na frontu, kde údajně padl. Höss se o něm vyjádřil takto: „Palitzsch byl nejrafinovanější, nejprohnanější kreatura, jakou jsem během své dlouhé služby v různých KT poznal a zažil. Když chtěl uspokojit své mocenské choutky, šel doslova přes mrtvoly!“ (Höss 2006: 123). Palitzsch, než byl odsouzen, byl za trest poslán z Auschwitz do pobočného tábora v Brně, kde dnes sídlí Biskupské gymnázium, kde byl chvíli velitelem „... z důvodu zpronevěry a sexuálních styků s židovskými vězeňkyněmi byl zatčen a následně – pravděpodobně na základě intervence Rudolfa Hösse – propuštěn a přeložen jako velitel do odlehlého pobočného tábora Brno, kde byl však znovu zadržen a poté byl za trest začleněn do frontových oddílů SS“ (citace viz Długoborski, Piper 1995: 152; Iwaszko 1983: 226–230).

70 Důstojník SS, odpovědný za odpovídající počet vězňů v táboře – pozn. překl.

71 Ludwig Plagge (nar. 13. 1. 1910). Byl dozorcem v koncentračních táborech Auschwitz, Buchenwald a Majdanek. Byl stíhán během tzv. Osvětimských procesů a popraven za válečné zločiny (Webb 2018: 391–392).

72 Starší tábora, vězeň odpovědný za celý tábor, nejvyšší vězeňská funkce v táboře – pozn. překl.

73 Bruno Brodniewicz (nar. 22. 7. 1893/ 22. 7. 1895, Posen, věz. č. 1). Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&cok=osoba&cid_osoba=40144 [cit. 21. 3. 2021].

74 Günther Körlin (nar. 11. 4. 1908). Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&cok=osoba&cid_osoba=123553 [cit. 21. 3. 2021].

bydlela výše zmíněná vězeňkyně. Tehdy se Körlin vydal do Blockführerstube a vše oznámil službu vykonávajícím esesmanům. Esesmani si ověřili pravdivost udání a Palitzsch byl odvolán z funkce „Lagerführera“. Funkci po něm převzal SS-Hauptscharführer Harder.⁷⁵ Byl to 62letý muž, sadista.

Jistého dne přikázal, aby bylo Cikánům oznámeno, že se mají nahlásit ti, kteří se chtějí oženit. Na Harderovu výzvu se přihlásilo do „Schreibstuby“ 15 mužů. Harder k nim měl krátkou řeč, že to bude svatební obřad německý a ne cikánský. Následně je začal zesměšňovat a později bít karabáčem. Bil je do varlat. Byli vyneseni v bezvědomí.

Tato skutečnost, jíž jsem byl svědkem, měla za následek naše rozhodnutí dostat ho pryč z cikánského tábora. Harder se nechával holit u vězně (Poláka) Tadeusze Seferyńskiego,⁷⁶ který v cikánském táboře vykonával funkci holiče. Seferyński splnil náš pokyn a během holení na Hardera vypustil veš infikovanou tyfem. Harder onemocněl [konec strany 6] skvrnitým tyfem a požádal o léčbu v cikánském táboře vězně – polské lékaře. Polští lékaři měli oficiální zákaz léčit esesmany, což jim umožnilo ho odmítnout. Proto se Harder vydal do nemocnice SS a tam za krátkou dobu zemřel.

Dále funkci Lagerführera vykonávali postupně esesmani: Johum,⁷⁷ Hadrwecker,⁷⁸ Buch,⁷⁹ Bonigut.⁸⁰

Funkci Lagerältestera po Körlinovi (v říjnu 1943 byl uvězněn v bunkru bloku č. 11) převzal vězeň (Němec) Hermann Dimanski.⁸¹

Funkci Lagerkápa vykonávali vězeň (Holanďan) Anton van Velsen⁸² a vězeň č. 3190 (Němec) BV Willi Brochmann.⁸³

75 Friedrich Harder (nar. 22. 12. 1891, Ahlten) byl německý SS-Hauptscharführer a vedoucí tzv. cikánského tábora v Auschwitz II-Birkenau od srpna 1943 do ledna 1944. V táboře zemřel (Memorial Book 1993: 1656).

76 Tadeusz Seferyński (nar. 29. 10. 1915, Mszczonów, věz. č. 121571). Do tábora byl transportován 13. 5. 1943, pracoval zde jako holič. V roce 1944 byl transportován do Buchenwaldu, přežil.

77 Jakob Jochum (nar. 31. 8. 1911), velitelem tzv. cikánského tábora byl od ledna 1944.

78 Reinhold Hartwecker (nar. 21. 7. 1912), velitelem tzv. cikánského tábora byl od dubna 1944.

79 Hermann Balthasar Buch (nar. 30. 12. 1896, Niederhöchstadt), velitelem tzv. cikánského tábora byl od konce ledna do dubna 1944. Poté byl velitelem krematorií v Auschwitz II-Birkenau. Byl převelen do koncentračního tábora Groß-Rosen a poté také do Mauthausenu. Po válce byl odsouzen k šesti letům vězení v Polsku, poté se vrátil do Německa (Klee 2013: 69).

80 Georg Bonigut (nar. 13. 12. 1913, Ruma). Od dubna 1944 byl velitelem tzv. cikánského tábora v Auschwitz II-Birkenau. Po likvidaci tzv. cikánského tábora byl velitelem pobočného tábora Auschwitz III, který se jmenoval Charlottengrube a kde vězni pracovali ve stejnojmenném dole (Langbein 1980: 476).

81 Hermann Heinrich Dimanski (nar. 16. 11. 1910, věz. č. 71868).

82 Nepodařilo se jej identifikovat.

83 Wilhelm Brachmann (nar. 20. 12. 1903, Hamburk). V roce 1933 vstoupil do NSDAP, ale po roce byl pro krádež kol vyloučen. Byl poslán do koncentračních táborů jako zločinec, prošel Emslandem, Sachsenhausenem a v roce 1940 byl poslán do Auschwitz (věz. č. 3190). Kromě jiného byl kápem v terezínském rodinném táboře, pamětníci na něj vzpomínají jako na nezvykle laskavého kápa. V roce 1944 byl poslán do pobočného tábora Gleiwitz a následně do Groß-Rosen. Utekl do svého rodného města Hamburku z pochodu smrti namířeného do Bergen-Belsenu. V Hamburku byl osvobozen britskou armádou. Brachmann svědčil v tzv. Osvětimských procesech (1963–1965). Více viz: <https://bterezin.org.il/wp-content/uploads/2019/07/The-Heroic-Hamburg-Capo-Willy-Brachmann-Dr-Anna-H%C3%A1jkov%C3%A1.pdf> [cit. 30. 8. 2021].

Kindergarten

V blocích 29 a 31 byl vytvořen Kindergarten.

Pracovaly tam 2 polské vězenkyně a 4 Cikánky. Blok 29 byl určen pro kojence, blok 31 pro děti, které už uměly chodit.

Kindergarten byl zřízena na příkaz Lagerarzta⁸⁴ Mengeleho. Toto zařízení mělo za cíl: ulehčit rodičům od starostí o děti, aby je bylo možno využít na práci.

Děti pobývaly v „Kindergartenu“ od 8. do 14. hodiny.

Stravování dětí v „Kindergartenu“⁸⁵

Kojenci (do 1 roku) dostávali denní dávku potravin, která se skládala z: ½ l mléka, kaše na mléku s cukrem a máslem.

Děti ve věku 1–3 roky denně dostávaly: 1 l mléka a ½ l polévky.

Děti ve věku 3–6 let denně dostávaly: ½ l mléka, bílý chléb, 5 dkg másla, džem, rozinky, fíky a čokoládu, telecí polévku. [konec strany 7]

Kojící matky dostávaly kromě obvyklé stravy 1 l mléka, 7 dkg másla a 12 dkg plnotučného sýra a bílý chléb.

Obvyklá strava v cikánském táboře se nelišila od stravy v ostatních táborech. Hustota polévek byla závislá na množství rostlin, které do nich bylo přidáváno.

Esesmani měli přístup do skladů s potravinami a také do táborových kuchyní. Nejvíce byly zneužívány právě potravinové přiděly pro děti. Část potravin určených dětem si brali esesmani.

Práce

V cikánském táboře se nepracovalo z donucení.⁸⁶

Cikáni byli zaměstnání uvnitř tábora na výstavbě cest a na různých pracích spojených s chodem tábora. Práceschopní vyjížděli s vozy pro písek, kámen a travní koberce, které byly potřeba pro výstavbu cesty uvnitř cikánského tábora.

84 Táborový lékař z řad SS – pozn. překl.

85 Velmi pravděpodobně jsou zde uvedeny oficiální pokyny, realita stravování dle vyprávění přeživších byla výrazně jiná. Docházelo k rozkrádání přidělů potravin ať už ze strany dozorců, samosprávy, anebo někdy i samotných vězňů. Děti i dospělí trpěli silnou podvýživou, která mnohdy vedla k rozvoji různých nemocí a k úmrtím. Více viz Nečas (1999: 158–159).

86 Toto lze vnímat jako Joachimowského pohled. Výzkum i výpovědi vězňů hovoří naopak o velmi těžké a nucené práci, při které byli často bití a týráni, mnozí na vyčerpání také zemřeli. Z výpovědi pamětníků vybírám např. svědectví pamětnice Heleny Malíkové: „Byly to takové práce zbytečné. Tak to jsme nosili balvany, kameny na hromadu. To jste nesli třeba aj hodinu. A za hodinu ztama jste zase nesli na ramenách fošně zpátky. A dybyste si vybírali ten kámen někde na zemi očima, ten nejmenší jakože byste si vzali, no tak akorát vám dali ten největší.“ Více viz Nečas (1999: 156), Kladivová (1994: 43) a Talewicz-Kwiatkowska (2011: 21).

Ženy vycházely⁸⁷ každý den pro rostliny do táborové polévky. Sbíraly je kolem Wisly a také v místě, kde byla později stavěna část tábora zvaná „Mexiko“. Mezi rostlinami převažovaly kopřivy, jež byly hlavní složkou táborových polévek.

Ubytovací podmínky

Obytné baráky stájového typu byly ze dřeva. Středem baráku od jednoho komína k druhému vedl kouřovod, který dělil barák na dvě části a současně tvořil jakoby dlouhý stůl. Po obou stranách kouřovodu stály dřevěné třípatrové prýčny. Jedna prýčna byla určena k umístění jedné cikánské rodiny. Cikáni si obložili⁸⁸ prýčny červenými dekami a takto se jedna prýčna stala „obydlím“ pro jednu rodinu. [konec strany 8]

Kantýna

V táborové kantýně bylo možno získat: cigarety, minerálku Mattoni, mléčnou polévku, zeleninový salát, okurky, konzervy s hráškem. Cikáni platili německými markami, které jim při příchodu do tábora nebyly zabaveny.

Cikáni v táboře B Iie

V roce 1943⁸⁹ velitelství „Wehrmachtu“ v souladu s nařízením RSHA⁹⁰ propustilo všechny Cikány v armádě. Tito Cikáni byli společně s jejich rodinami přivezeni do koncentračního tábora v Osvětimi a byli umístěni v cikánském táboře B Iie. Mezi bývalými vojáky bylo mnoho hrdinů, kteří bojovali na Krétě, na Krymu, u Sevastopolu v hodnostech četařů. Mnoho z nich mělo několik válečných vyznamenání.

Mezi Cikány soustředěnými v táboře B Iie byli Cikáni němečtí, rakouští, čeští, slovenští, jugoslávští, belgičtí, holandsští a polští.

Nejméně bylo v táboře Cikánů polských, protože ti, kteří přijeli velkými transporty např. z Białystoku, byli zabiti plynem. Avšak polští Cikáni přivezení

⁸⁷ Podle tohoto popisu lze usuzovat, že dle Joachimowského mohly některé ženy, pouze pod dozorem, vycházet i za oplocenou část CT, jelikož řeka Wisla teče až cca kilometr od bývalé hranice (a plotu) tábora. Ženy vycházely za tzv. malý řetězec stráží (Kleine Postenkette) – tj. přímo ohraničení táborů, ale stále zůstávaly v tzv. zájmové zóně tábora a nepřešly ani tzv. velký řetězec stráží (Grosse Postenkette) – tj. strážní věže či budky umístěné cca do vzdálenosti 1-2 km od tábora samotného. O tomtéž se zmiňuje také Nečas (1999: 156).

⁸⁸ Zde Joachimowski použil slovo „obilí“ – což by se dalo přeložit jako „očalounili“. Vzhledem k tomu, že prostředky k opravdovému očalounění Romové neměli k dispozici (případně jen ve velmi omezené míře), použil jsem neutrálnější slovo „obložili“ – pozn. překl.

⁸⁹ První transport Romů do nově zřízeného tzv. cikánského tábora dorazil 26. února 1943. V této době byl tábor stále ještě nedostaven (Talewicz-Kwiatkowska 2011: 17). Není možné říci, kolik Romů sem bylo dopraveno v prvních transportech, vzhledem k tomu, že první stránky dochovaných seznamů vězňů byly silně poničeny vlhkostí, a tudíž jsou nečitelné.

⁹⁰ Reichssicherheitshauptamt – Hlavní říšský bezpečnostní úřad – pozn. překl.

malými transporty z různých vězení nevytvořili v táboře zvláštní skupinu, ale byli rozptýleni mezi Cikány přivezenými z Československa.

Největší skupinu v táboře tvořili Cikáni němečtí (k nim velení tábora připočítávalo také Cikány rakouské).

Většina esesmanů zacházela s Cikány úplně jinak než se zbývajícími vězni. Chovali se k nim zcela netečně, jako k mase, v níž nerozlišovali jednotlivé osoby. Nenutili je pracovat, nebili je, prostě si jich nevšimli, vyhýbali se jim.⁹¹ Přirozeně se to netýká esesmanů, kterým bylo uloženo speciální pověření, a z tohoto důvodu se zajímali o jednotlivé Cikány [konec strany 9] nebo o celé skupiny.

SS-Unterscharführer Broad⁹²

Broad pracoval v politickém oddělení.

Jemu zadaný úkol spočíval v přesvědčování Cikánů, aby se nechali sterilizovat. Podstoupení sterilizace bylo podmínkou k propuštění z cikánského tábora v Březince.⁹³

Neznám ani jeden případ podstoupení sterilizace mezi Cikány mužského pohlaví. Naopak mezi Cikánkami se, po rozhovoru s Broadem, několik z nich přihlásilo. Sterilizace byly prováděny operačně v nemocničním táboře B II f. Všechny Cikánky, které sterilizaci podstoupily, byly z tábora propuštěny.⁹⁴ Mezi nimi byla Irena Hodosi⁹⁵ z Vídně. Prý dnes bydlí ve Vídni. 11 Cikánek bylo převedeno do propouštěcí karantény. Mezi nimi byly ty, které podstoupily sterilizaci.

91 Toto tvrzení je v rozporu s výpověďmi přeživších, kteří naopak často vzpomínají na kruté zacházení ze strany dozorců a členů SS, kteří je bili, týrali a mučili. Museli například plnit tzv. trestná cvičení, která se skládala ze cviků či plazení se na ostrém šterku na konci táborové silnice, jako trest jim bylo například odepřeno jídlo, vězni byli též např. zavěšováni za ruce na stropní trámy na obytných blocích, aniž by dosáhli nohama na podlahu. Častým trestem bylo bítí holí. Mnozí lidé uvěznění v B II e byli ubiti či utýráni k smrti. O strašlivých podmínkách, v jakých žili vězni v táboře, svědčí kromě jiného také obrovská úmrtnost Romů a Sintů zde vězněných (Nečas 1999: 165–167).

92 Pery Broad (nar. 25. 4. 1921). Důstojník SS, který působil v koncentračním táboře Auschwitz od dubna 1942 do roku 1945. Pracoval zde jako tlumočník, překladatel a stenograf. Jako zajatec po válce napsal zásadní spis nazvaný „Broad report“, který potvrdil, že v táboře byla vyhlazovací zařízení a mrtvá těla byla spalována v hromadných jamách (Broad 1984). Rozhovor s Pery Broadem: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn1004810%20> [cit. 24. 3. 2021].

93 K tomuto tvrzení není bohužel více podkladů, které by doložily, že by lidé vězněni v tzv. cikánském táboře v AII-B (B II e) byli skutečně po provedení sterilizace propuštěni.

94 Joachimowského tvrzení o sterilizacích romských a sintských žen, resp. o jeho průběhu a možnosti propuštění, je v rozporu s výpověďmi některých přeživších. Více o tom v nejnovější studii na toto téma viz Víková (2019). Dále se o sterilizacích zmiňují ve své výpovědi také Kraus a Kulka (1946: 98): „Roztrhl je podle jejich údajů na cikány ‚percentuální‘: cikán, který měl pouze 25 procent cikánské krve, měl, ovšem pouze teoreticky, naději na propuštění, předtím však měl být sterilizován. [...] Několik cikánů, kteří byli napřed sterilizováni, bylo skutečně z Birkenau propuštěno.“

95 Irene Hodosi (nar. 7. 7. 1924, Liebing, věz. č. Z-9606). V knihách Zigeunerlager je u ní poznámka „Quarantaene F.K.L. 13. 6. 1944“. To by potvrzovalo slova Joachimowského, jelikož vězně, které propouštěli, posílali obvykle nejprve do karantény, a mohlo by znamenat, že byla opravdu propuštěna. Více k propouštění z tábora viz <http://www.auschwitz.org/en/history/life-in-the-camp/releases-from-the-camp/> [cit. 17. 4. 2022].

SS-Hauptsturmführer dr. Mengele

Mengele v táboře vykonával funkci „Lagerarzta“. Prováděl pokusy na dvojčatech tzv. „Zwillinzích“⁹⁶ nebo vybíral a posílal Cikánky a Cikány do pokusného bloku č. 10 v Osvětimi. Mezi Cikánkami poslanými do bloku č. 10 byly čísla Z-1431,⁹⁷ Z-1797,⁹⁸ Z-5304⁹⁹ a Z-6346.¹⁰⁰

Hlavní vinu za vyhlazení Cikánů v osvětimském táboře nese Mengele, který odsoudil na smrt zabitím plynem 2 transporty polských Cikánů přivezených z Białystoku a více než 3 000¹⁰¹ Cikánů v den likvidace cikánského tábora.

Likvidace Cikánů

Kolem 12. května 1943 bylo přivezeno z Białystoku 971 polských Cikánů. Ten samý den přivezli také 76 Cikánů z Rakouska.¹⁰² Byli umístěni v jednom bloku. Po několika dnech se zjistilo, že v transportu z Białystoku jsou nemocní tyfem. Byli vzati [konec strany 10] do Krankenbau a byl o tom uvědomen dr. Mengele.

Dne 26. května provedl dr. Mengele v Krankenbau selekci, během níž vybral nemocné tyfem. Byli k nim připojeni všichni polští a rakouští Cikáni přivezení kolem 12. května. Byli převezeni do plynových komor a tam byli zabití plynem. V mužské i ženské evidenční knize jim bylo zapsáno datum smrti v rozmezí od 25. května až do 11. června (1943).

Posledním „Lagerführerem“ a současně „Rapportführerem“ v cikánském táboře byl Bonigut. Pocházel pravděpodobně z Jugoslávie. V táboře byl jen krátce. Nesouhlasil s názory a taktikou SS. Byl to velmi dobrý člověk.

15. května 1944 ke mně přišel a oznámil mi, že s cikánským táborem je zle. Bylo rozhodnuto o likvidaci cikánského tábora. Prostřednictvím dr. Mengeleho

96 Dvojčata – pozn. překl.

97 Pavlína Daňhelová (nar. 19. 9. 1928, Mařatice). Do tábora byla transportována prvním hromadným transportem z Brna 7. 3. 1943. V Nečasem vydaném seznamu vězňů *Aušvicaté bi khér báro* není uvedena, nicméně je uvedena v seznamu transportovaných (Nečas 2000a: 32).

98 Hilde Florian (nar. 9. 7. 1919, Schwägerau).

99 Františka Danielová (nar. 23. 12. 1903, Kyjov). Do tábora byla transportována 10. 3. 1943, do Auschwitz I zařazena 11. 11. 1943 (Nečas 1992: 152).

100 Cäcilie Ujwary (nar. 30. 10. 1909, Pamhagen).

101 Dlouhou dobu se odborníci domnívali, že v den likvidace tzv. cikánského tábora v noci z 2. na 3. srpna 1944 bylo zavražděno 2 897 Romů a Sintů (například viz Nečas 1999: 171). Piotr Setkiewicz, vedoucí výzkumného centra v Muzeu Auschwitz-Birkenau, a Helena Kubica, historička Muzea Auschwitz-Birkenau, v roce 2018 publikovali popularizační text, ve kterém naznačují, že toto číslo bylo výrazně vyšší a odhadují počet obětí za tuto jednu noc na 4 200–4 300 mužů, žen a dětí (Kubica a Setkiewicz 2018 – tento článek je popularizačního charakteru, je uveden jako fragment výzkumu, který má být ve formě odborné studie uveden v *Auschwitz Studies*. K datu vydání tohoto článku však zatím žádná taková studie publikována nebyla, a proto nejsou k těmto tvrzením k dispozici žádné další bližší údaje). Ve stejném popularizačním textu ovšem tyto autoři také problematizují průběh, okolnosti i míru doložitelnosti události z jara 1944, označované jako „povstání“ či „revolta“ v tzv. cikánském táboře v Auschwitz-Birkenau – viz text a poznámky níže.

102 Celkem 468 mužů a 503 žen z polského Białystoku, dále pak 45 mužů a 31 žen (Czech 1997: 395).

dostal rozkaz z politického oddělení, dle kterého měli být všichni Cikáni, kteří jsou doposud při životě, zabiti plynem. V táboře v té době bylo okolo 6 500 Cikánů. Bonigut mi přikázal, abych o tom spravil ty Cikány, kterým plně důvěřuji. Poprosil mě, abych je upozornil, „aby se nedali podříznout jako ovce“. Sdělil mi ještě, že signálem k zahájení akce bude „Lagersperre“ a že Cikáni nesmí vyjít z baráků.

Bonigut sám upozornil některé Cikány. Já jsem rovněž vykonal (v tajnosti) mi svěřený úkol.

Další den, kolem 19. hodiny, jsem uslyšel gong oznamující „Lagersperre“. Před cikánský tábor najely automobily, z nichž vysedla eskorta asi 50–60 esesmanů ozbrojených samopaly.

Esesmani oblehli baráky obývané Cikány. Několik esesmanů vešlo do obytného baráku s řevem „los, los“. V barácích bylo naprosté ticho. Uvnitř shromáždění Cikáni [konec strany 11], ozbrojení noži, lopatami, kusy železa, pácidly a kameny čekali, jak se situace vyvine dále. Z baráku nevyšli. Esesmani byli ohromeni. Opustili baráky. Po krátké poradě se vydali do „Blockführerstube“ k veliteli akce. Po určité době jsem zaslechl zapískání. Esesmani, kteří obléhali baráky, opustili svá místa, nasedli do aut a odjeli. „Lagersperre“ byla odvolána.¹⁰³

103 Datum 16. května je již tradičně spojované s tématem odboje a odporu Romů proti perzekuci a genocidě v období II. světové války. Tento den je i mezinárodně slaven jako Den romského odboje, nejčastěji s odkazem na aktivitu francouzské organizace La voix de Roms (Hlas Romů), která tento den veřejně poprvé připomínala v Paříži v roce 2015. Jedním z cílů připomínání tohoto dne je snaha o změnu způsobu, jakým je kultura a identita Romů vnímána ve veřejném prostoru. V České republice byl tento den připomenut v roce 2016, kdy hnutí Konexe uskutečnilo v tento den demonstraci pod heslem „Evropo, přestaň dotovat prasečák v Letech“ před Evropským domem v Praze. Každým rokem se objevují nové události připomínající Den romského odboje, který je institucemi i jednotlivci často vnímán jako zdroj hrdosti na vlastní (romskou) identitu a inspirace do současných bojů za lepší postavení ve společnosti (Míšková, Slačka 2021).

Výše citovaní badatelé z Muzea Auschwitz-Birkenau, Helena Kubica a Piotr Setkiewicz, vyjadřují pochybnosti o tom, jak se tato událost stala (viz Kubica, Setkiewicz 2018). Jak jsem již uvedla výše, jejich článek má pouze popularizační charakter a chybí v něm odkazy na zdroje či další detailnější informace, podrobnější odborný text, který autoři v tomto textu avizují, zatím nebyl publikován. Své pochybnosti opírají o nedostatky podkladů v archivech, které by dokazovaly, že se tato událost vůbec stala, resp. jak proběhla, stejně jako to, že v některých zásadních vzpomínkách není povstání ani zmíněno (vzpomínky vězňů z vedlejšího tábora B IId, vzpomínky velitele Rudolfa Hösse, vzpomínky některých romských vězňů, anebo také reporty a hlášení z tábora). Uvádějí též, že některé pozdější vzpomínky romských vězňů, které událost zmiňují, mohou být ovlivněny historickými texty a prameny – ovšem bez uvedení bližších informací o tom, které soubory romských svědectví sami procházeli. Zároveň ale připouštějí, že „Romové věznění v AB si byli patrně vědomi nebezpečí částečné či úplné likvidace jejich tábora“ a „nelze vyloučit, že alespoň někteří z nich začali shromažďovat primitivní zbraně, které by mohli v rozhodující okamžik použít“ (Kubica, Setkiewicz 2018: 3) Na tomto místě považují za zajímavé poukázat na svědectví Antonína Daniela, které zaznamenal Ctibor Nečas (1992: 19): „Nebo byl třeba blokšpér, uzavřené bloky, nikdo nesměl ven. A tedka to napnutí, ten strach, že vedvezou třeba náš blok. My jako chlapi, co sme trochu mohli, tak už každěj hledal, co kde viděl, a že se budeme bránit. A teď jsme stáli (u) těch blokových vrat, vrata zamčená, a my, ať už to s nama dopadne, jak chce, budeme se bránit.“ Antonín Daniel nijak blíže toto své svědectví nedatuje, a bohužel ani dále nerozvádí. C. Nečas k výpovědi uvádí, že jde o záznam rozhovorů z roku 1988, bez podrobnějších informací o průběhu rozhovorů, způsobu záznamu a dalšího zpracování. Je spíše nepravděpodobné, že by A. Daniel výpověď Joachimowského znal (v češtině úryvek vztahující se k dané revoltě publikovala Kladivová až v roce 1994), byť rukopis této knihy byl hotov ještě před rokem 1989 a Ctibor Nečas byl zřejmě s obsahem Kladivové textu i výpovědi Joachimowského obeznámen.

Další den (17. května 1944) za mnou přišel Lagerführer Bonigut a sdělil mi, že „Cikáni jsou prozatím zachráněni“. Prikázal mi připravit seznam Cikánů, kteří sloužili v německé armádě a byli vyznamenáni. Seznam zahrnoval rovněž rodiny těchto Cikánů a také rodiny těch, kteří stále sloužili v armádě.

Seznam byl vytvořen písaři ze „Schreibstuby“ cikánského tábora. Připraven byl během 3 dní a 3 nocí na základě prohlášení Cikánů. Následně jsem jej doručil Bonigutovi, který se s ním vydal na politické oddělení. Seznam obsahoval kolem 3 200 jmen – muže, ženy i děti.

Po pár dnech přišla do cikánského tábora komise složená z esesmanů politického oddílu. V komisi byl také dr. Mengele. Všichni Cikáni ze seznamu byli povoláni ke vstupní bráně. Bylo jim dovoleno vzít si veškerý svůj majetek, tj. oděv, hrnky atp. Komise, stojící u brány spolu s dr. Mengelem, provedla prohlídku přihlášených Cikánů. Po celý čas prohlídky probíhaly rozpory mezi „Lagerführerem“ Bonigutem a esesmany z politického oddělení i doktorem Mengelem. Bonigut říkal, že teď je tu on „Lagerführerem“, že seznam byl sestaven správně. I přes odpor členů komise cpal za bránu přihlašující se Cikány společně s celými rodinami. [konec strany 12]

Cikáni byli za bránou seřazeni po stovkách, byli obklíčeni esesmany a odvedeni do mateřského tábora Osvětim I., kde byli umístěni do bloku 10. Několikrát jsem tam za nimi byl za účelem nápravy některých nepřesností, které vyplývaly z nesrovnalostí mezi jejich seznamem a v táboře vedenou evidenční knihou.

Dne 24. května 1944¹⁰⁴ vyjel z Osvětimi do koncentračního tábora v Buchenwaldu transport Cikánů, bylo v něm ... mužů¹⁰⁵ a 622 žen.

V cikánském táboře zůstalo asi 3 300 Cikánů. Byli přemístěni do baráků na pravé straně táborové ulice (sudé číslování).

V červnu 1944 bylo do baráků na levé straně táborové ulice (liché číslování baráků) umístěno asi 10 000 Židovek přivezených z Maďarska. Tyto Židovky nedostaly táborová čísla. V evidenci tábora B IIe figurovaly jen v početních stavech. Jmenné seznamy jsme neseřadili. Během jejich pobytu v cikánském táboře byl v bloku č. 9 zřízen hudební salon, ve kterém Židovky koncertovaly. Salon zřídily „Aufseherin“,¹⁰⁶ které dohlížely na maďarské Židovky. V červenci 1944 byly Židovky odvezeny do plynových komor, kde byly zabity plynem.

Po likvidaci maďarských Židovek v cikánském táboře došlo k novému „stěhování“. Cikáni byli umístěni do bloků 19 až 32 (tzn. v zadní části tábora).

104 Z neznámého důvodu záznam o této události v knize Danuty Czech *Auschwitz Chronicle* chybí.

105 V originále svědectví chybějící počet mužů vysvětluje Danuta Czech ve své poznámce č. 5 na konci tohoto textu tak, že jej Joachimowski neznal, jelikož nestihl přepočítat mužskou část evidenční knihy. Proto je toto číslo neznámé.

106 Dozorkyně, členky SS – pozn. překl.

V blocích s čísly 1 až 18 byli umístěni Židé přivezení z Maďarska, Československa, Francie, Belgie, Itálie a Polska. Tito Židé měli u táborových čísel tetováno písmeno A, později B. Část Židů, zejména maďarských, neměla táborová čísla vůbec.

Do cikánského tábora začali přijíždět zástupci různých továren a závodů z Říše, kteří si vybírali [konec strany 13] mezi Židy mladé, zdravé a praceschopné osoby. Zástupcům jednotlivých továren a závodů jsme v táboře říkali „kupci“. Vězňové vybraní dotýčnými „kupci“ byli vysíláni transporty do továren v Říši. Vzpomínám si, že jsme připravovali transportní seznamy vybraných vězňů, v nichž byla uváděna místa jako Blechhammer,¹⁰⁷ Heydebreck¹⁰⁸ a další.

Koncem července 1944 za mnou přišel Lagerführer Bonigut a sdělil mi, že bylo rozhodnuto o likvidaci zbývajících Cikánů, že pro ně nelze nic více udělat, a že on sám se nechce a nemůže akce účastnit. Prohlásil, že den před likvidační akcí se přihlásí do špitálu jako nemocný a jeho nepřítomnost bude signálem pro vyhlazení zbývajících Cikánů.

31. července mi Lagerführer Bonigut sdělil, že se bude hlásit do nemocnice.

Dne 1. srpna 1944¹⁰⁹ se na ranní apel do cikánského tábora dostavil SS-Unterscharführer Buntrock.¹¹⁰ Ve 14 hodin byl na železniční rampu, která z jižní strany sousedila s cikánským táborem, přistaven dlouhý nákladní vlak. Následně byli přivedeni Cikáni z Osvětimi¹¹¹ a byli seřazeni u nákladního vlaku ze strany tábora. Přes dráty táborového oplocení, které oddělovalo odjíždějící (do koncentračního tábora v Buchenwaldu) od osob zůstávajících ještě v cikánském táboře, docházelo k srdceryvným scénám při loučení. Cikáni se začali vrhat na dráty. Tehdy vězeň Willi Brachmann, který v té době plnil funkci Lagerältestera, svolal všechny polské vězeňské funkcionáře a přikázal jim, aby vytvořili kordon podél oplocení (uvnitř tábora) a odháněli přibližující se Cikány.

V okamžiku, kdy byli do nákladních vagónů stojících na rampě téměř [konec strany 14] všichni Cikáni „nacpáni“, s křikem do cikánského tábora vtrhl doktor Mengele a přikázal vězeňským funkcionářům odstoupit od oplocení, aby se Cikáni mohli rozloučit. Celá ta scéna, od přistavení vlaku na rampu až do výstupu doktora Mengeleho, byla sehrána účelně a okázale. Měla uklidnit

107 Jeden z pobočných táborů Auschwitz, umístěn v Polsku. Vězni pracovali v chemických závodech, byl určen jako pracovní tábor a tábor pro válečné zajatce. Více viz <http://auschwitz.org/en/history/auschwitz-sub-camps/blechhammer/> [cit. 21. 3. 2021].

108 Jeden z pobočných táborů Auschwitz-Monowitz v Horním Slezsku, kde byla chemická průmyslová továrna IG Farben AG.

109 Zde se Joachimowski mylí. Šlo o noc z 2. na 3. srpna 1944. Toto datum je získáno na základě archivních dokumentů, výpovědí bývalých vězňů a také vyvozeno z dalších záznamů, jako seznamy praceschopných romských vězňů – viz Czech (1997: 677).

110 Fritz Buntrock (nar. 8. 3. 1909, Osnabrück). Člen SS, po válce byl souzen během tzv. Osvětimských procesů. Byl odsouzen k smrti a oběšen 28. 1. 1948 (Webb 2018: 391–392).

111 Zde Joachimowski myslí pravděpodobně Romy a Sinty, kteří byli umístěni v blocích 10 a 11 v hlavním táboře Auschwitz I po prvním pokusu o likvidaci tzv. cikánského tábora dne 23. května 1944 (Czech 1997: 631).

Cikány zůstávající v táboře a přesvědčit je o tom, že také oni budou vysláni do pracovního tábora.

V 17 hodin, během apelu v táboře, nechal Mengele shromáždit všechny polské vězně, kteří plnili funkce lékařů a ošetřovatelů, a přikázal odvést celou tuto skupinu do „Strafkompanie“, která se nacházela v bloku 11 v mužském táboře B IId v Březince.

Kolem 19. hodiny¹¹² odjel z rampy vlak s transportem Cikánů do Buchenwaldu. V cikánském táboře byla nařízena „Lagesperre“. Do cikánského tábora se dostavil SS-Oberscharführer Clausen,¹¹³ který byl velitelem akce, SS-Unterscharführer Buntrock, který zastupoval Boniguta, SS-Unterscharführer Kurpanik,¹¹⁴ plnící funkci Rapportführera v táboře B IId, SS-Man Wolf – Blockführer z tábora B IId, 10 esesmanů jako doprovod a 50 Židů pracujících v Sonderkommandu.¹¹⁵ Zbytek doprovodu SS zůstal venku mimo tábor.

Členové Sonderkommanda vcházeli do bloků a vyháněli všechny Cikány. U východu z bloku stáli Kurpanik a ještě jeden esesman, já jako Rapportsschreiber cikánského tábora a Rapportsschreiber tábora B IId Gosk Kazimierz.¹¹⁶ Každému z nás bylo přikázáno počítat vycházející. Počítali jsme každý zvlášť. Procházeli jsme postupně blok za blokem.

Cikáni pochopili, že budou odvedeni do plynových komor, kde budou zabiti plynem. Klást aktivně odpor však nemohli, protože většina z nich byli starci, ženy a děti. Vycházeli z baráků s křikem, pláčem [konec strany 15] a bédováním.

Během této akce se přihlásila doktoru Mengelemu Němka s pěti dětmi. Její muž byl Cikán. Doktor Mengele jí přikázal, aby šla do bloku, kde byl dříve „Kindergarten“ a ubezpečil ji, že nedovolí, aby byla odvedena s ostatními. Když do bloku „Kindergartenu“ přišlo Sonderkommando, Němka jim řekla, že blok neopustí, protože je Němka a dostala povolení od doktora Mengeleho, aby v bloku zůstala společně s dětmi. Okamžitě byl o tom informován Clausen. Clausen přišel do bloku „Kindergartenu“ a přikázal Němce odevzdat děti, protože jsou to děti Cikána, zatímco jí slíbil život. Na tento návrh nepřistoupila a byla silou vyvedena z baráku a připojena ke skupině Cikánů.

112 Transport odjel 2. srpna 1944, čas odpovídá záznamům z AII-B. Transportem odjelo celkem 918 mužů (včetně 15 chlapců ve věku mladším 14 let) a 490 žen. Cílem transportu byl koncentrační tábor Buchenwald.

113 Wilhelm Claussen (nar. 16. 12. 1915, Altona). Člen SS, pracoval v koncentračních táborech Sachsenhausen, Mauthausen a Auschwitz. Byl členem NSDAP. Po válce byl zatčen a na podzim 1945 sepsal 120stránkovou zprávu o událostech v Auschwitz.

114 Karl Kurpanik (nar. 22. 3. 1909, Frydenshucie). Člen SS, pracoval v koncentračním táboře Auschwitz II-Birkenau. Sloužil zde ve skladu, kde byl uložen majetek vězňů, vedl pochod smrti, následně byl přeložen na frontu. Byl popraven oběšením v Katovicích 22. 2. 1946.

115 Pracovní oddíl zaměstnaný při obsluze plynových komor a krematorií – pozn. překl.

116 Kazimierz Gosk (nar. 11. 8. 1912, Varšava). Do koncentračního tábora Auschwitz byl transportován 15. 8. 1940. Byl evakuován do koncentračního tábora Mauthausen. Věznění přežil. Foto viz http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=82312 [cit. 30. 3. 2021].

Cikáni byli vyvedeni z cikánského tábora a byli zahnáni do plynových komor, kde byli v noci (1. srpna 1944)¹¹⁷ zabiti plynem.

Po ukončení akce jsme srovnali naše výsledky získané během počítání Cikánů. Neshodovaly se, protože počítání Cikánů bylo vždy velmi těžké (matky ukrývaly děti ve svých širokých sukních), navíc v takových podmínkách. Proto jsme přijali jako počet poslední stav Cikánů z posledního apelu. Pokud si dobře vzpomínám, bylo to 3 229 osob,¹¹⁸ z toho 1 575 žen.

Čtyři dny po „likvidaci“ Cikánů vězeň Erich Bruchwalski nahlásil doktoru Mengelemu, že ukryl jednu Cikánku a poprosil ho o záchranu jejího života. Doktor Mengele mu slíbil, že ji převede do ženského tábora. Následně předvolal esesmana a přikázal mu odvést ji do plynové komory.

Během likvidační akce vzal doktor Mengele do auta cikánské děti – dvojčata, na nichž prováděl svoje pokusy, a odvezl je do mateřského tábora v Osvětimi I. Tyto děti nebyly [konec strany 16] přijaty, proto je přivezl zpět a vlastnoručně je zastřelil v plynové komoře. Následně uskutečnil jejich pitvy, které měly „charakter vědeckého výzkumu“.

Několik týdnů před likvidací Cikánů přijel do Osvětimi Němec, vyšší důstojník „Wehrmachtu“, jehož 9letý synek byl držen v cikánském táboře. Matka tohoto chlapce, Cikánka, zemřela (pravděpodobně ještě v tranzitním táboře v Německu). Chlapec byl odveden na politické oddělení v mateřském táboře v Osvětimi I., kde se viděl s otcem, který esesmanům z politického oddělení sdělil, že zanedlouho dostane od vyššího velení příkaz k propuštění svého syna z tábora, a že během té doby se mu nesmí nic stát. V květnu 1944 jsme umístili chlapce na transportní listinu a Lagerführer Bonigut ho poslal do bloku č. 10 v Osvětimi. V srpnu 1944 přišel na politické oddělení příkaz k propuštění tohoto chlapce. Začalo hledání a tehdy se ukázalo, že chlapec odjel 1. srpna s transportem Cikánů do koncentračního tábora v Buchenwaldu. V té chvíli dali vědět do Buchenwaldu. Velení tábora v Buchenwaldu odpovědělo, že chlapec musí být v Osvětimi, protože oni cikánské děti poslali zpět do Osvětimi. Tehdy nastal na politickém oddělení povyk. Začali pátrat po tomto transportu a ukázalo se, že tyto děti po opětovném návratu do Březinky byly poslány přímo z železniční rampy do plynové komory. Mezi nimi byl zabít plynem i 9letý synek vyššího německého důstojníka. Esesmani z politického oddělení byli touto skutečností zaskočení, tím spíše, že nemohli najít nikoho jiného, na koho by mohli svalit vinu.

117 2. srpna 1944, viz výše.

118 Viz výše, nově odhadovaný počet obětí z této noci je 4 200–4 300 (Kubica a Setkiewicz 2018).

Po likvidaci Cikánů mi Židé pracující v Sonderkommandu řekli, že během práce v krematoriu už viděli mnoho [konec strany 17] zlata, ale tolik zlata a cenností, které byly nalezeny u zplynovaných Cikánů, ještě nikdy před tím neviděli.

Tábor B Iie jako židovský tábor

Po likvidaci Cikánů byli [dopsáno rukou modrým inkoustem: v táboře] B Iie umístění židovští vězni z číselných řad A a B.¹¹⁹ „Lagerführerem“ tábora se stal SS-Unterscharführer Sawacki.¹²⁰ „Lagerältesterem“ byl Willi Brachmann. „Lagerältesterem“ v Krankenbau byl (český Žid) doktor Epstein.¹²¹ Já jsem i nadále plnil funkci „Rapportschreibera“.

Početní stav tábora se neustále měnil. Důvodem těchto změn byli „kupci“, kteří si stále vybírali práceschopné vězně. Kromě toho doktor Mengele s doktorem Epsteinem prováděli časté selekce,¹²² během nichž vybírali slabé a nemocné vězně a posílali je na smrt v plynové komoře.

Toto byly hlavní důvody, které nám nedovolovaly vést jmennou evidenci vězňů. Vedli jsme pouze evidenci početní a vypracovávali jmenné seznamy transportů.

Táborem B Iie prošlo okolo 80 000 židovských vězňů.

V září roku 1944 byli v blocích 5 a 7 umístění Židé pracující v Sonderkommandu v krematoriích IV. a V. Bylo jich 350. Ráno odcházeli z tábora a večer se vraceli. Byl jsem s nimi v kontaktu poměrně často. Dvakrát jsem byl u nich na večeri. Lagercapo Karl (kulhavý, nepamatuji si jeho příjmení) chystal každý den večeri pro tzv. prominenty (bylo jich 25). Sonderkommando se skládalo z francouzských a polských Židů. Byli velmi dobře obeznámeni s osudem předchozích oddílů Sonderkommanda.¹²³ Říkali mi, že očekávají likvidaci. Mluvil jsem s „Vorarbeiterem“ tohoto Sonderkommanda. Říkal mi, že živé je nedostanou,

119 Místo bylo následně využíváno jako tranzitní tábor pro židovské muže.

120 Nepodařilo se o něm dohledat více informací, může však jít o Wiliho Rudolfa Sawatzkiho, viz https://de.wikipedia.org/wiki/Willi_Rudolf_Sawatzki [cit. 17. 4. 2022].

121 Berthold Epstein (nar. 1. 4. 1890, Plzeň). Byl českým lékařem židovského původu. Na počátku války byl pro svůj původ zbaven funkce profesora a odešel do Osla. Po okupaci Norska byl v roce 1942 zatčen a transportován do koncentračního tábora Auschwitz II-Birkenau (věz. č. 79104). Zde pracoval jako lékař a zachránil mnoho dětí. Do nemocnice v tzv. cikánském táboře v AII-B nastoupil 25. 8. 1943, věnoval se také výzkumu nemoci zvané noma, tzv. vodní rakovina, která postihovala hlavně děti a mladistvé a která se vyskytuje hlavně při podvýživě. V té době byla v Evropě velmi vzácná a v AII-B se vyskytovala pouze v tzv. cikánském táboře mezi Romy. Epstein pracoval v nemocnici v tzv. cikánském táboře až do zrušení a likvidace tábora, jehož byl svědkem. Svědčil v poválečných procesech (Nečas 2000b).

122 Berthold Epstein svědčil v poválečných procesech s nacistickými lékaři, z účasti na selekcích však nikdy nebyl obviněn (tamtéž).

123 Vězni, kteří byli nasazeni na práci v *Sonderkomandech*, vykonávali fyzicky a psychicky nesmírně náročnou práci. Nesměli varovat ostatní vězně. Vězni v *Sonderkomandu* byli po čase zastřeleni, jelikož byli přímými svědky nacistických zločinů. Často byli drženi stranou od ostatních vězňů. Více viz <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/sonderkommandos%20> [cit. 30. 3. 2021].

že si nějak poradí. Neurčitě mluvil o možnosti vyhození krematoria do vzduchu.¹²⁴ Ve skutečnosti však nechtěli vůbec na toto téma mluvit.

Stýkal jsem se s nimi neochotně a vyhýbal jsem se pozváním. Práce, kterou [konec strany 18] vykonávali, z nich učinila „ztracené“ lidi.

V den, kdy byla krematoria podpálena, vyšli všichni ráno do práce. Okolo poledne jsem viděl jet na kole ve směru ke krematoriu „Kommandoführera“ krematorií, SS-Unterscharführera Bucha. Za chvíli jsem ho viděl znovu rychle se vracet. Kolem 13. hodiny nastal výbuch. Krematorium IV. začalo hořet. Ze všech stran se ke krematoriu sbíhali a na kolech sjížděli esesmani. Bylo slyšet střelbu z pušek.¹²⁵

Odpoledne, kolem 16. hodiny, proběhl nálet.

Večer bylo do bloku 5 našeho tábora přivedeno 120 vězňů Sonderkommanda. Byli v bloku drženi 3 dny. Během rozhovorů s nimi jsem se dozvěděl, že akce se nemohla zdařit, protože se jí nezúčastnili všichni vězni „Sonderkommanda“. Dělily je různé názory a také ne všichni o plánované akci věděli. Kromě toho byla akce předčasně prozrazena, když ke Kommandoführerovi Buchovi, který ke krematoriu IV. přijížděl právě na kole, přiběhl Žid Max, jenž u něj plnil funkci kalefaktora,¹²⁶ a varoval ho, aby utekl. Tehdy se Buch vrátil zpátky do tábora a informoval Blockführerstube. Díky tomu se esesmani rychle zorientovali.

Vyhození krematoria IV. do povětří bylo signálem pro vězně Sonderkommanda z krematorií II, III a V. Část z nich se po přetnutí drátů plotu vydala na útěk. Právě těch 120 vězňů, kteří se akce v krematoriích IV a V nezúčastnili, bylo přivedeno večer do tábora.

Po 3 dnech pro ně přišli esesmani z politického oddělení a odvedli si je pryč k výslechu. Později jsem slyšel, že byli zabiti plynem v malém krematoriu v Osvětimi.

Také jsem v táboře slyšel, že během povstání v krematoriích byli zaživa do pecí vhozeni jeden [konec strany 19] esesman, jeden kápo a jeden „Vorarbeiter“.

124 Joachimowski se zmiňuje o povstání *Sonderkommanda*, které propuklo 7. října 1944. Skupina vězňů, kteří byli určeni do *Sonderkommanda*, se bránila tomu, aby byli odvezeni do krematoria IV. Zapálili krematorium a propukl boj mezi vězni a dozorcí. Ve stejnou dobu, když vězni, kteří pracovali v krematoriu II, uviděli krematorium IV v plamenech, napadli dozorce, část SS hodili do hořícího krematoria a jiné zabili na místě. Několika vězňům se podařilo z tábora uprchnout, ale po přibližně čtyřech kilometrech byli obklíčeni a zavražděni. Více než 400 vězňů ze *Sonderkommanda* toho dne zemřelo. Vyšetřování povstání odhalilo čtyři ženy, které vězňům pomáhaly získat výbušniny, jelikož povstání bylo připravováno již delší dobu, ačkoliv samotné povstání pak bylo dílem okamžitého rozhodnutí motivovaného vidinou jisté smrti v krematoriu. Tyto ženy, Róza Robota, Ella Gaertner, Regina Safirsztajn a Estera Wajcblum, byly popraveny oběšením v lednu 1945, tři týdny před osvobozením tábora. Více viz <https://polin.pl/en/anniversary-sonderkommando-revolt-auschwitz> [cit. 8. 7. 2021]. Dále také Halivni (1979), Gradowski (2017).

125 Viz předchozí poznámka o povstání 7. října 1944. Více viz <https://www.ushmm.org/learn/timeline-of-events/1942-1945/auschwitz-revolt%20> [cit. 21. 3. 2021] a Czech (1997: 725).

126 Pomocník dozorce, služebník (z řad vězňů) – pozn. překl.

V listopadu 1944 se do tábora B IIf [ručně psaná poznámka tužkou: ?, a modrým inkoustem: e viz níže; jedná se o opravu označení tábora, kdy mělo jít správně o tábor B IIe] (který byl tehdy táborem transportním)¹²⁷ dostal vězeň Mietek Morawa,¹²⁸ bývalý kápo Sonderkommanda (spalovačů mrtvol) v krematoriu II. Během rozhovoru o povstání v krematoriích mi řekl, že akce byla špatně zorganizována, mezi vězni Sonderkommanda byl značný nesoulad, všichni utíkali na vlastní pěst bez žádných příprav z vnější strany, kromě toho akce začala brzy, tzn. že bylo ještě příliš vidět. Morawa říkal, že esesmani stříleli na prchající jako na kačeny. Svědkem tohoto rozhovoru byl také vězeň Karol Hoffmann.¹²⁹

Morawa pracoval několik let v krematoriích; nejprve v krematoriu I. v Osvětimi, později v krematoriu II. v Březince. Díky tomu se z něj stal tzv. „Geheimnisträger“¹³⁰ a jako nepohodlnému svědkovi zločinů SS mu hrozila „likvidace“. V souvislosti s tímto ho chtěli kolegové diskrétním způsobem poslat transportem do jiného tábora. Tato akce se nevydařila, protože jednoho dne přišel do tábora B IIe Lagerältester mužského tábora, vězeň Danisch, a vzal ho zpátky do tábora B IIId. Morawa odjel transportem se zbytkem Sonderkommanda, které bylo určeno na smrt.

Datum vypuknutí povstání v krematoriích si nepamatuji. Zdá se mi ale, že to nemohl být 7. říjen 1944,¹³¹ protože to byla sobota a v sobotu se vracela komanda z pracovišť do tábora už v poledne. Během rozhovorů se zbylými členy Sonderkommanda jsme se dozvěděli, že akce měla začít v době návratů komand z práce do tábora, protože v té době byli esesmani nejvíce zaneprázdněni a tehdy mohlo mít povstání větší šanci na úspěch. Vzpomínám si, že během vyhození krematoria IV. do povětří byla pracovní komanda mimo tábor.

127 Tzv. tranzitní tábory byly otevřeny v roce 1944 a jednalo se o části B IIc, B IIId. V části B IIe byli ubytováni židovští muži v barácích, které předtím byly obývány romskými vězni. Sloužily ke krátkodobému věznění předtím, než byli vězni deportováni do dalších koncentračních táborů.

128 Mieczysław Morawa (nar. 19. 3. 1920, Krakov, věz. č. 5730). Do tábora byl transportován 8. 10. 1940. Byl transportován do koncentračního tábora Mauthausen, kde byl popraven 3. 4. 1945. Foto viz http://base. Auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=160436 [cit. 21. 3. 2021]. Zmiňuje jej ve svých vzpomínkách také Filip Mueller, který jej popisuje takto: „V prostředí krutosti a brutality se z mladého Mietka stal surovec a sadista. Ale cílem jeho brutálních útoků byli jen židovští spoluvězni“ (Müller 2018: 51–52).

129 V databázi je pouze Karl Hoffmann (nar. 27. 1. 1930, Oppeln, věz. č. Z-1336). Otázkou je, zda mohl být romský vězeň, navíc teprve čtrnáctiletý chlapec, v listopadu 1944 stále ještě vězněn v AII-B, či zda jde o shodu jmen a vězně jiné národnosti, který není uveden v databázi. Je také možné, že jméno zmíněného vězně Karla Hoffmanna je uvedeno v databázi chybně, popř. se na tomto místě dopustil chyby pamětník a jméno zaměnil.

130 Doslova „nositel tajemství“ – pozn. překl.

131 Je otázkou, co měl touto poznámkou Joachimowski na mysli. Snad je toto zamyšlení se následkem konfrontace s tazatelkou Danutou Czech, která shromažďovala informace o událostech v táboře, či jinou literaturou, ke které se Joachimowski mohl dostat. Jisté je, že na tomto místě konfrontuje informaci obdrženou od někoho jiného, kterou zpochybňuje.

Likvidace židovského tábora v táboře B IIe

Do poloviny října roku 1944 byl tábor B IIe táborem [konec strany 20] „tranzitním“ pro židovské vězně. Od poloviny října roku 1944 se tábor B IIe stal táborem „transportním“ pro vězně evakuované z koncentračního tábora v Osvětimi do táborů nacházejících se v hloubi Třetí říše. Tady byly transporty kompletovány, vězni byli posíláni na odsvícení do „Sauny“ a byli nakládáni do nákladních vlaků.

Vzpomínám si, že v té době plnil funkci blokového v táboře B IIe vězeň Borek Mieczysław,¹³² který byl v předchozích letech kalefaktorem v bloku smrti 11 v Osvětimi. Když byl Borek kalefaktorem, 126 poznal v bunkru bloku 11 německou vězeňkyni, se kterou si padl do oka. Této vězeňkyni se svěřil s některými záležitostmi, které byly spojené s konspirační činností.

Když byl pak Borek převezen do Březinky, poznal židovskou vězeňkyni, do které se zamiloval. Bývalá milá ho kvůli žárlivosti obvinila u politického oddělení z poslouchání rádia v bloku 11 a z předávání rádiových zpráv.

Přemlouvali jsme Borka k útěku, se kterým jsme mu chtěli pomoci. On však odmítl.

Jednoho dne, pokud si dobře pamatuji, bylo to v listopadu 1944, byl Borek převeden z tábora B IIe do tábora B IIId. Několik dnů poté jsem si všiml shromáždění vězňů u šibenice poblíž táborové kuchyně v táboře B IIId. Začal jsem pozorovat, co se tam děje a všiml jsem si, že k šibenici vedou vězně Mieczysława Borka. Doslechl jsem se, že během popravy vybil esesmanovi zuby. Stejného dne byl pověšen ještě jeden vězeň. Byl to Žid.

Kolem 15. listopadu byl tábor B IIe zcela vyprázdněn. V táboře zůstali tito vězni: [ručně psané doplnění modrým inkoustem do předem vynechaného místa: Bogdan] Komarnicki¹³³ – písař politického oddělení, Bogdan Płończak¹³⁴ a Stanisław Kwiatkowski¹³⁵ – pracovníci v kantýně. Měli zajistit likvidaci věcí týkajících se jejich pracovních činností. Všichni ostatní byli převedeni do tábora B IIId. [konec strany 21]

V mužském táboře jsem čekal na to, až budu odeslán transportem.

132 Mieczysław Borek (nar. 23. 3. 1922, věz. č. 763). Do tábora byl transportován 20. 6. 1940. V hlavním táboře Auschwitz I pracoval jako asistent ošetřovatele na Bloku 11. Často pracoval také jako tlumočnick pro členy SS. Díky této příležitosti mohl poslouchat rádio a nosit zprávy ostatním vězňům. V roce 1944 byl transportován do Birkenau. Zde byl pro tyto činy vyslýchán a byl odvelen k trestné skupině v červnu 1944. V srpnu a září fungoval jako kápo v tranzitním táboře B IIe. Jeho spoluvězni mu chtěli pomoci utéct, ale odmítl to. Byl zavražděn oběšením v září 1944 v koncentračním táboře Auschwitz (Czech 1997: 710).

133 Bogdan Komarnicki (nar. 28. 7. 1913, Synowodzko, věz. č. 3637). Do Auschwitz I byl transportován 30. 8. 1940, v roce 1945 byl transportován do KT Mauthausen, přežil. Viz https://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&tok=osoba&cid_osoba=121617 [cit. 17. 4. 2022].

134 Bogdan Płończak (nar. 2. 4. 1915, Ostrów Wlkp, věz. č. 76826). Do tábora byl transportován 20. 11. 1942, následně byl transportován do koncentračního tábora Buchenwald.

135 Nebylo možné jej dle evidence identifikovat.

Dne 5. prosince 1944 jsem byl převezen do koncentračního tábora v Buchenwaldu. V transportu bylo asi 1 500 mužů. Do Buchenwaldu jsme jeli asi 3 dny. V Buchenwaldu jsem byl také 3 dny a potom jsem byl odtamtud poslán do pobočného tábora [ručně dopsáno modrým inkoustem: v] Ohrdruf [původně zapsáno jako: Ohradruf].¹³⁶

5. dubna 1945 jsem utekl během evakuace z pobočného tábora Ohrdruf do tábora v Buchenwaldu.

V den evakuace¹³⁷ z Ohrdruf [původně zapsáno jako: Ohradruf] SS-Unterscharführer Steiwitz (bývalý Rapportführer z Březinky) zastřelil 30 vězňů, kteří nebyli schopni pěšího pochodu.

Dne 5. dubna 1945 jsem byl osvobozen americkou armádou.

Tímto výpověď sepsaná Mgr. Danutou Czech končí.

Výpověď jsem si po uskutečnění přepisu přečetl, žádné připomínky nemám.

[podpis]

Mgr. Danuta Czech

[podpis]

Tadeusz Joachimowski

Odborný asistent Státního muzea v Osvětimi

V Osvětimi, dne [dopsáno ručně modrým inkoustem: 17. ledna 1960]

Komentář

k výpovědi sepsané s Tadeuszem Joachimowskim, bývalým vězněm koncentračního tábora v Osvětimi.

Během sepisování výpovědi s Tadeuszem Joachimowskim, bývalým vězněm č. 3720, jsem si všimla následujících faktů:

1. z výpovědi vězňů vyplývá, že rivalita, která vznikla mezi Körlinem a Palitzschem, se netýkala polské vězenkyně (viz str. 6).¹³⁸ Joachimowski však trval na svém;
2. na dotaz ohledně pravopisu jména Tadeusze Seferyńskiego (viz str. 6),¹³⁹ konstatoval, že se píše s „f“;

136 Koncentrační tábor Ohrdruf v Durynsku. Pobočný tábor koncentračního tábora Buchenwald. Otevřen v roce 1944 nejprve jako kárný pracovní tábor, později se stal pobočným táborem Buchenwaldu. Více než 7 000 zde vězněných lidí bylo v táboře zavražděno či zemřelo na následky zacházení. Ohrdruf byl osvobozen 4. dubna 1945 jako první koncentrační tábor osvobozený americkou armádou. Více viz <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/ohrdruf> [cit. 30. 3. 2021].

137 Pravděpodobně v den osvobození tábora 4. dubna 1945.

138 V českém překladu na s. 95.

139 V českém překladu na s. 96.

3. odmítl mnou uvedený pravopis jména „Dimański“ s tím, že bylo správně „Dimański“ (viz str. 7¹⁴⁰);
4. čísla Cikánek poslaných SS-Hauptsturmführerem dr. Mengelem do pokusného bloku uvedl po nahlédnutí do evidenční knihy cikánského tábora (viz str. 10¹⁴¹);
5. počet Cikánů převezených dne 24. 5. 1944 do Buchenwaldu neuvedl, protože nestihl přepočítat mužskou část evidenční knihy cikánského tábora. Řekl, že toto doplní při další návštěvě Osvětimi (viz str. 13¹⁴²);
6. o datu vypuknutí povstání v krematoriích Březinky jsme dlouho diskutovali. I přesto, že datum 7. 10. 1944 mám zdokumentováno, zmínil svůj nesouhlas slovy: „Avšak myslím si ...“ (viz str. 20¹⁴³).

[podpis modrým inkoustem]
(Mgr. Danuta Czech)

[ručně dopsáno modrým inkoustem: Osvětim, dne 21. 11. 1960]

Z polštiny přeložil Radovan Krhovský

Literatura

- Broad, P. 1984. Reminiscences of Pery Broad. In: *KL Auschwitz seen by the SS*, 139–198. New York: H. Fertig.
- Czech, D. 1997. *Auschwitz Chronicle 1939–1945*. New York: Henry Holt and Company.
- Długoborski, W., Piper, F. (eds.). 1995. *Auschwitz 1940–1945*. Oświęcim.
- Gradowski, Z. 2017. *From the Heart of Hell. Manuscripts of a Sonderkommando Prisoner, Found in Auschwitz*. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum.
- Halivni, T. H. 1979. The Birkenau Revolt: Poles Prevent a Timely Insurrection. *Jewish Social Studies* 41 (2, Spring): 123–154.
- Höss, R. 2006. *Velitelem v Osvětimi: Autobiografické zápisky*. Praha: Academia.
- Iwaszko, E. 1983. Podobóz Brünn. *Zeszyty Oświęcimskie* 18.

140 V českém překladu na s. 96 (v originálu svědectví zapsáno jako Dimanski).

141 V českém překladu na s. 100.

142 V českém překladu na s. 102.

143 V českém překladu na s. 108.

- Kladivová, V. 1994. *Konečná stanice: Auschwitz-Birkenau*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Klee, E. 2013. *Auschwitz – Täter, Gehilfen, Opfer und was aus ihnen wurde: Ein Personenlexikon*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- Kubica, H., Setkiewicz, P. 2018. The last stage of the functioning of the Zigeunerlager in the Birkenau Camp. *Memoria* July (10): 6–15.
- Langbein, H. 1980. *Menschen in Auschwitz*. Frankfurt am Main: Ullstein.
- Lhotka, P. 2003. „Majetek Romů zabavený nacisty“. In: Horváthová, J. (ed.). *Le romengro Murdaripen andro dujto baro mariben. Genocida Romů v době druhé světové války*. Sborník z mezinárodního odborného semináře Pražská židovská obec, 27. 5. 2003. Praha: Slovo 21, 44–49.
- Memorial Book 1993. *Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz – Birkenau*. München: K. G. Saur Verlag.
- Míšková, A, Slačka, D. 2021. „Povstání Romů v Auschwitz-Birkenau a Den romského odboje“. *Romano Hangos* 23 (5): 1,3.
- Müller, F. 2018. *Sonderbehandlung neboli zvláštní zacházení*. Praha: Rybka.
- Nečas, C. 1992. *Aušvicate hi khér báro. Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II-Brzezince*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Nečas, C. 1999. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor.
- Nečas, C. 2000a. *Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz – Birkenau*. Brno: Muzeum romské kultury v Brně.
- Nečas, P. 2000b. Židovští lékaři v cikánských táborech. *Romano džaniben* 7 (1): 58–61.
- Rose, R. 2009. *Nacistická genocida Sintů a Romů. Katalog ke stálé výstavě ve Státním muzeu v Osvětimi*. Praha: Romano džaniben, Argo.
- Talewicz-Kwiatkowska, J. 2011. The Roma and Sinti in Auschwitz. In: Kapralski, S., Martyniak, M., Talewicz-Kwiatkowska, J. (eds.). *Roma in Auschwitz. Voices of Memory* 7. Oświęcim: Auschwitz-Birkenau State Museum, 13–32.
- Viková, L. 2019. V postavení „osob nehodných reprodukce“. Dokumenty svědčící o sterilizaci Romů z protektorátu během 2. světové války. *Romano džaniben* 26 (2): 71–105.
- Webb, Ch. 2018. *The Auschwitz Concentration Camp: History, Biographies, Remembrance*. Stuttgart: ibidem Press.

ARCHIWUM
Tadeusz Joachimowski
b.wiezień obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu
nr 3720

56

O ś w i a d c z e n i e

W marcu 1943 r. byłem "Schreiberem" w bloku 22a w obozie macierzystym w Oświęcimiu. Z tytułu pełnienia tej funkcji byłem często wzywany do spisywania nowo-przybyłych więźniów tzw. "Zugangów". Wypełniałem wówczas karty przyjęć, które następnie przekazywano do oddziału politycznego i do kancelarii głównej.

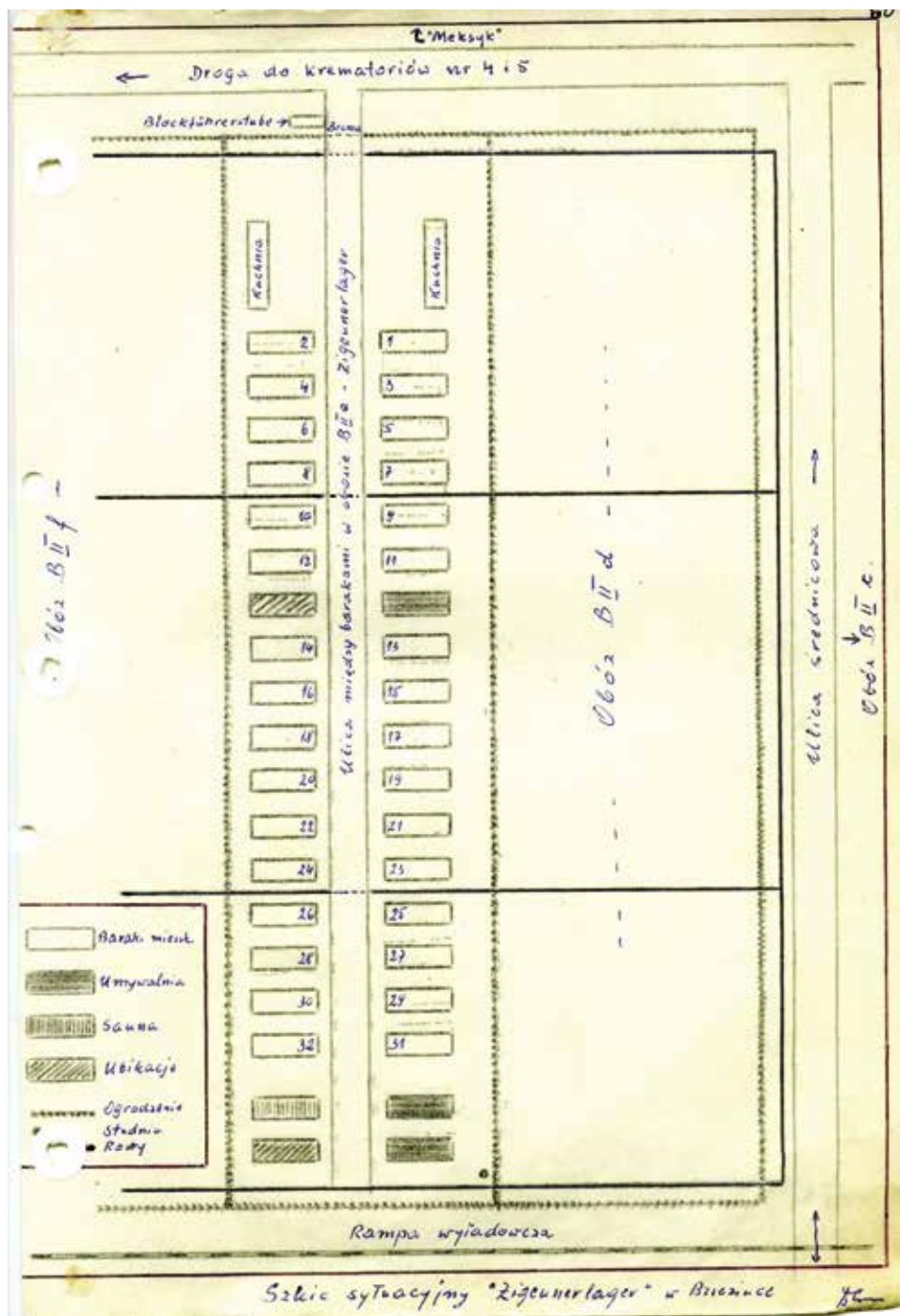
Około 20 marca 1943 r. zostałem wezwany do Schreibstube, gdzie Rapportsschreiber więzień Diestel Hermann zawiadomił mnie, że zostaje odkomenderowany do "Zigeunerlager" w Brzezince celem sporządzenia ewidencji Cyganów.

Wraz ze mną odkomenderowano więźnia Sichrawe Kazimierza nr 231 oraz jeszcze jednego, którego nazwiska sobie nie przypominam. Zprowadzono nas do "Zigeunerlager" w Brzezince, który mieścił się na odcinku B IIe.

Po obozie cygańskim oprowadził nas więzień /Polak/ Frankiewicz Roman, który pełnił tam funkcję "Rapportschreibera". Pomocnikiem jego był więzień /Polak/ Pietrzyk Ireneusz.

Obóz cygański był obozem familijnym, znajdował się on w stadium organizacyjnym. W obozie było już ponad 10 000 Cyganów - mężczyzn, kobiet i dzieci. Zajmowali oni bloki o numeracji parzystej od nr 4 do nr 22 /mieszczące się po prawej stronie obozu/. W blokach nr 20 i 22 byli Cyganie polscy przywiezieni z Białegostoku. Zajmowane przez nich bloki były izolowane tzn. nie wolno im było z nich wychodzić. Rapportsschreiber Frankiewicz poinformował nas, że Cyganie ci nie będą ewidencjonowani. Wspominał przy tym, że są zarażeni tyfusem.

./.

Situační náčrt sekce BII-e (Zigeunerlager) ze svědectví Tadeusze Joachimowského | Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau, Zespół Oświadczenia, sv. 13, s. 60, 1960

lub całymi grupami.

SS-Unterscharführer Broad

Broad pracował w oddziale politycznym.

Powierzone mu zadanie polegało na namawianiu Cyganów, aby poddali się sterylizacji. Poddanie się sterylizacji było warunkiem zwolnienia z obozu cygańskiego w Brzezince.

Nie znam ani jednego przypadku poddania się sterylizacji wśród Cyganów-mężczyzn. Natomiast spośród Cyganiek, po rozmowie z Broadem, zgłosiło się kilka. Sterylizacji dokonywano za pomocą operacji w obozie szpitalnym B II f. Wszystkie sterylizowane Cyganki zostały zwolnione z obozu. Wśród nich była Hodosi Irena z Wiednia. Podobno obecnie przebywa w Wiedniu. 11 Cyganiek zostało skierowane na kwartanę wolnościową. Wśród nich były te, które poddały się sterylizacji.

SS-Hauptsturmführer dr Mengele

Mengele pełnił w obozie cygańskim funkcję "Lagerarzte". Prowadził doświadczenia na bliźniakach tzw. "Zwillingen" oraz wybierał i kierował Cyganki i Cyganów do bloku doświadczalnego 10 w Oświęcimiu. Wśród skierowanych do bl. 10 byli Cyganki z numerami Z-1431, Z-1797, Z-5304 oraz Z-6346.

Główną winę za wyniszczenie Cyganów w obozie oświęcimskim ponosi Mengele, który skazał na śmierć przez zabicie gazem 2 transporty Cyganów polskich przywiezionych z Białegostoku oraz ponad 3 000 Cyganów w dniu likwidacji obozu cygańskiego.

Likwidacja Cyganów

Około 12 maja 1943 r. przywieziono z Białegostoku 971 Cyganów polskich. W tym samym dniu przywieziono również 76 Cyganów z Austrii. Umieszczono ich w jednym bloku. Po kilku dniach stwierdzono, że w transporcie z Białegostoku są chorzy na tyfus. Zabrano ./.

Část svědectví Tadeusze Joachimowského týkající se popisu prvního pokusu o "likvidaci" tzv. cikánského rodinného tábora na jaře 1944 | Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau, Zespól Oświadczenia, sv. 13, s. 67, 1960

ich do Krankenbau i powiadomiono o tym dra Mengele.

W dniu 26 maja dr Mengele przeprowadził selekcję w Krankenbau, podczas której wybrał chorych na tyfus. Dołączono do nich wszystkich Cyganów polskich i austriackich przywiezionych około 12 maja. Przewieziono ich do komór gazowych i tam zabito gazem. W książce ewidencyjnej męskiej i żeńskiej wpisano im daty śmierci począwszy od 25 maja do 11 czerwca /1943 r./.

Ostatnim "Lagerführerem i równocześnie "Rapportführerem" w obozie cygańskim był Bonigut. Prawdopodobnie pochodził z Jugosławii. W obozie był krótko. Nie zgadzał się z poglądami i taktyką SS. Był to bardzo dobry człowiek.

W dniu 15 maja 1944 r. przyszedł do mnie i oświadczył mi, że z obozem cygańskim jest źle. Zapadło postanowienie likwidacji obozu cygańskiego. Otrzymał polecenie z oddziału politycznego, przekazane mu przez dra Mengele, likwidacji obozu cygańskiego przez zabicie gazem wszystkich pozostałych przy życiu Cyganów. Obóz liczył wówczas ok. 6 500 Cyganów. Bonigut polecił mi zawiadomić o tym Cyganów, do których mam pełne zaufanie. Prosił aby ich uprzedzić, "by nie dali się zarzynąć jak barany". Powiedział jeszcze, że sygnałem rozpoczęcia akcji będzie "Lagersperre" i, że Cyganie nie powinni wyjść ze swoich baraków.

Bonigut sam uprzedził niektórych Cyganów. Ja również wykonałem powierzone mi /w tajemnicy/ zadanie.

Następnego dnia około godziny 19 usłyszałem gong ogłaszający "Lagersperre". Przed obóz cygański zajęły samochody, z których wsiadła eskorta ok. 50 - 60 SS-menów uzbrojonych w karabiny maszynowe.

SS-mani otoczyli baraki zamieszkałe przez Cyganów. Kilku SS-menów weszło do baraku mieszkalnego z okrzykiem "los, los". W barakach panowała kompletna cisza. Zgromadzeni w nich Cyganie

uzbrojeni w noże, łopaty, żelazo, łomy i kamienie oczekiwali na dalszy bieg wydarzeń. Z baraków nie wyszli. Wśród SS-manów zapanała konsternacja. Wyszli z baraku. Po krótkiej naradzie udali się do "Blockführerstube" do komendanta akcji. Po pewnym okresie czasu usłyszałem gwizdek. SS-mani, otaczający baraki, zeszli ze swoich posterunków, wsiadli do samochodów i odjechali. "Lagerbarra" została odwołana.

Następnego dnia /17 maja 1944 r./ przyszedł Lagerführer Bonigut i powiedział do mnie, że "Cyganie są narazie uratowani". Polecił mi sporządzić spis Cyganów, którzy służyli w wojsku niemieckim, byli odznaczeni. Spis obejmował również rodziny tych Cyganów, a także rodziny tych, którzy w dalszym ciągu przebywali w wojsku.

Spis robiony był przez pisarzy ze "Schreibstuby" obozu cygańskiego. Sporządzony został w ciągu 3 dni i 3 nocy, na podstawie zgłoszeń Cyganów. Następnie doreczyłem go Bonigutowi, który udał się z nim do oddziału politycznego. Spis zawierał około 3200 nazwisk - mężczyzn, kobiet i dzieci.

Po paru dniach przyszła do obozu cygańskiego komisja składająca się z SS-manów z oddziału politycznego. W skład komisji wchodził również dr Mengele. Wszystkich Cyganów umieszczonych w spisie wzywano pod bramę wejściową. Pozwolono im zabrać cały swój dobytek, tj. odzież, garnki itp. Stojąca przy bramie komisja oraz dr Mengele robili przegląd zgłaszających się Cyganów. Przez cały czas przeglądu trwały sprzeczki między "Lagerführerem" Bonigutem, a SS-manami z oddziału politycznego i dr. Mengelem. Bonigut mówił, że narazie on tutaj jest "Lagerführerem", że spis zrobiony został prawidłowo i po prostu na siłę wywochał za bramę zgłaszających się Cyganów wraz z całymi rodzinami, mimo sprzeciwów członków komisji.

Pokračování části svědectví T. Joachimowského, v níž popisuje události z jara 1944 | Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau, Zespół Oświadczenia, sv. 13, s. 69, 1960

ARCHIWUM

K o m e n t a r z

do oświadczenia spisanego z Tadeuszem Joachimowskim
b. więźniem obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu.

Podczas spisывania oświadczenia z Tadeuszem Joachimowskim b. więźniem nr 3720 zwróciłem uwagę na następujące fakty:

- 1/ z zeznań więźniów wynika, że rywalizacja, która wywiązała się między Kőrlinem a Palitzsem nie dotyczyła więźniarki-Polki /patrz str.6/. Jednak Joachimowski upierał się przy swoim zdaniu,
- 2/ na pytanie o pisownię nazwiska Tadeusza Seferynskiego /patrz str.6/ stwierdził, że przez "f",
- 3/ odrzucił podaną przeze mnie pisownię nazwiska "Dimański", stwierdzając, że brzmiała ona Dimański /patrz str.7/,
- 4/ numery Cyganek skierowanych przez SS-Hauptsturmführera dr Mengele do bloku doświadczalnego podał po odnalezieniu ich w książce cygańskiej /patrz str.10/,
- 5/ ilość Cyganów przeniesionych w dniu 24.5.1944 r. do Buchenwaldu nie podał, gdyż nie zdążył przeliczyć męskiej książki cygańskiej. Powiedział, że uzupełni przy następnej bytności w Oświęcimiu /patrz str.13/,
- 6/ nad datę wybuchu buntu w krematorium Brzezinki dyskutowaliśmy długo. Mimo, iż datę 7.10.1944 r. udokumentowałem, złagodził swoje zaprzeczenie słowami: "Jednak wydaje mi się ..." /patrz str.20/-

thun
/ mgr Danuta Czech /

DC/KK

Oświęcim, dnia 21. XI. 1960

Pohled na úsek B II v táboře Auschwitz II – Birkenau, v němž se nacházel i tzv. cikánský rodinný tábor (B IIe) | Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau